

ТАНЦЪТ

новела

от Явор Костов

ИП Кръстопътя +++
2019 г.

ТАНЦЪТ
Явор Костов

новела

.....

Правата запазени

Първо българско издание 2019 г.

© Издава: ИП *Кръстопътя* +++

Адрес: гр. Видин

ул. Бдин № 60

Редакторски екип:

Мадлена Василева, Пролетка Петкова

Дизайн на корица:

Иван Аладжов

ISBN:

СЪДЪРЖАНИЕ

I. СТАРЕЦЪТ	4
II. ПОСРЕЩАНЕТО	15
III. ТАНЦЪТ	24
IV. ПЪТУВАНЕТО	35
V. МЯСТОТО	46
VI. СТЕФАН	58
VII. ПОМИРЕНИЕТО	75

I

СТАРЕЦЪТ

От сватбата, на която ми се падна главна мъжка роля, в спомените ми са се запечатели не повече от десет незабравими момента: гръмкото „да“, с което обвързах земния си път с този на съпругата ми; целувката в присъствието на множеството развеселени приятели и роднини; подписът, осъществен пред професионално любезния поглед на застаряващата красавица – държавен служител от общината, и няколко случки от тържеството в ресторанта в центъра на града.

Близките ми хора се забавляваха подобаващо, а аз – младоженецът, и жената до мен – булката, със свити стомаси, зашеметени от грандиозната житейска стъпка, която току-що бяхме направили, се усмихвахме стресирано и се насилвахме да изглеждаме естествени, въпреки че се озовахме в центъра на всеобщия интерес. Диджеят използваше коварно властта на микрофона и ни предизвикваше, дейно, песен след песен, да присъстваме на дансинга, вдигайки градуса на партито за сметка на нас, новото семейство, които започвахме неусетно да се поддаваме на обществения натиск и танцувахме, и танцувахме...

В първите минута-две с неохота възприемах функциите на основно действащо лице – в качеството си на младоженец, от една страна, и на водеща артистична фигура – гвоздей на програмата на сватбеното парти, от друга страна, но след няколко успешни завъртания и вълнообразни движения, които предизвикаха бурни аплодисменти, всичко се промени. Взе, че ми хареса ролята на звезда, която постига неочаквано бързи успехи в жанра на модерния балет. Дадох всичко от себе си и на другите също да им стане ясно кой диктува модата в това изкуство, характерно с изобилие от

пластични движения на крайниците. Повечето от гостите се забавляваха на нескопосаните ми жестове и се заливаха от смях отново и отново. И така... до два часа след полунощ. Незабравима сватба. От дадената ни обратна връзка научихме, че партито е оценено като най-забавното преживяване през пролетния сезон.

Всичко в този ден щеше да е свършено, но една случка, която не убягна от изостреното ми внимание през онези часове на празненство, леко помрачи преживяването. Още по време на първия бавен танц, в който аз и жена ми, като в сцена от „Красавицата и звяра“, се реехме из опразнения, единствено за нас дансинг, с периферията на зрението си видях как дядо ми стана рязко и бързо излезе от салона. Въпреки че вниманието ми бе погълнато от желанието да избегна опасността да настъпя роклята или чудните бели обувчици на булката, все пак успях да зърна гърба на представителя на рода Александрови. И, разбира се, притесних се, защото явно нещо необичайно се случваше с възрастния странник – бащата на баща ми.

Пуснах ръката на жена ми и се отделих от прегръдката ѝ, но вместо да се върна на масата, излязох на паркинга пред ресторанта, за да видя дали дядо бе там. Забелязах го веднага – стоеше сам, прегърбен и смален наполовина:

– Какво става, дядо? – попитах.

– Нищо, Алекс, влизай вътре и се забавлявай – каза нежно с грубия си глас и допълни: – Остави ме мене, аз моята песен съм си я изпял.

– Глупости – възразих, докато прегръщах стареца, – имаш още много песни да пееш, дядо. Въпреки че не съм те чувал досега дори да си тананикаш.

– Да, не мога да пея, а и не искам – каза дядо ми, преглътна тежко и продължи: – Алекс, малко се познаваме и това много ми тежи. Не е твоя вината, аз просто съм си такъв. Извинявай. Ако можеш, прости ми. Такъв съм си, а ти си станал истински мъж и това ме радва много, моето момче.

Никога дотогава не бях чувал старецът да говори толкова много наведнъж и да се държи мило същевременно. Първоначално се изненадах, но отдадох мекотата в думите му на атмосферата, свързана с празничния повод, който ни бе събрал. Обикновено дядо беше мълчалив самотник, за който само подозирах, че някъде там, в овехтелия му гръден кош, пулсира едно кървящо от болка, но добро сърце. Бръчките на челото, изправената фигура, формата на очите и чертите на лицето оформяха излъчването на благородник от миналото и това ме караше още повече да го харесвам.

Дядо и преди ме бе озадачавал с държанието си, но тогава, на паркинга пред ресторанта, поведението му по нов начин погледличка вроденото ми любопитство. Дойде ми наум, че като свърши данданията около празненството и медения месец, ще си поставя за цел да изкопча информация от старика и най-сетне ще разбере причината за тази несвършваща тъга, която бе негов спътник, откато го помнех.

А го помнех отдавна. От ранните мигове съзнателна възраст, но най-вече от периода, в който работех усилено (не без употребата на специални средства за принуда от страна на родителското тяло) за завършване на начален етап от основното образование. Всеки ден от учебната година, дядо ми ме чакаше след края на занятията. И никога не закъсня. Там в дъното на училищния двор, до външната порта, встрани от групиралите се по двама, по трима, родители на други деца, стоеше изправен като самотно дърво сред полето. Когато последният звънец удряше, аз се стрелвах на двора и почти винаги ухилен прегръщах възрастния мъж. За мен тогава той символизираше красотата и сигурността на живота вън от затворническите училищни стени.

Дядо никога не се усмихна. Поглеждаше ме с тъжните си очи, сваляше чантата от гърба ми, обгръщаше с топлата си длан мъничката ми ръка и двамата мълчаливо се отправяхме към къщи. След двайсетина крачки ме питаше „Как беше днес?“ и след като му отговарях с едно до тридесет изречения, продължавахме с тихия си

поход към дома. Странно, но аз, пословичният бърбивец, нямах нищо против да изкарвам това време в безсловесната компания на възрастния странник.

– Хайде да се връщаме – обърнах се меко към стареца. – Това е моята вечер и искам да си там вътре.

Понечих да го прегърна, но съзрях две големи сълзи в очите на дядо ми. Сълзи, които той нескоропосано се опита да прикрие, като изви главата си на другата страна.

– Дядо, какво ти има?

– Нищо, Алекс! – отвърна рязко старецът, после меко добави: – Тези танци ме разстроиха нещо.

– Танците те разстроиха? – попитах, невярвайки, че съм чул именно това, което бе достигнало до ушите ми – Защо?

– Дълга история, а ти нямаш време да я чуеш. Жениш се и невястата сигурно вече те търси.

– Точно сега нямам възможност, наистина...

– Връщай се при жена си, Алекс – благо заповяда с грубия си глас дядо ми, – аз идвам след малко.

– Дядо – казах с тон, нетърпящ възражение, – сега трябва да влизам вътре, но обещай ми, че когато всичко това свърши... имам предвид, когато се успокоят нещата около сватбата, ще се видим и ще поговорим.

– Обещавам.

– Ние заминаваме утре, но когато се върна ми дължиш среща. Чу ли?

– Чух.

– Няма да се измъкнеш.

– Имаш думата ми.

Старецът ме потупа по рамото и ме засили към входа на ресторанта, в който течеше партито по случай моята сватба. Щом се появих в залата с гостите, кумицата ме хвана за ръка и ме запрати на дансинга. Там ме очакваха двайсетина приятели и няколко непознати роднини на жена ми, които ме посрещнаха с блясък в очи-

те и мелодична агресия в талията и крайниците. Вихърът на танците ме грабна и мисълта за страдащия на паркинга старец се изгуби в тълпата от звуци, ритми и емоции.

На другия ден с два предварително подготвени големи куфара и не малко допълнителен багаж в насипно състояние, натъпкани в малка червена кола, чийто километраж издаваше, че е навъртjяла 225 302 километра, със съпругата ми отпътувахме на очаквания романтичен меден месец. Оставихме зад гърба си роднини, приятели, работа и квартира и се отправихме към изгрева, символизиращ новия етап от живота ни. В интерес на обективността и в ущърб на романтиката трябва да отбележа, че там някъде из изгрева търсехме точно определен малък семеен хотел с изглед към морето, както примамливо твърдеше сайтът на туристическата агенция.

Ще пропусна детайлите около това пътуване, само ще спомена, че месецът не само не остави вкус на мед в устата и душата, защото преживяхме първите два сериозни семейни сблъсъка, но и въобще не се оказа със стандартната продължителност. Върнахме се в квартирата след десет дни и девет нощи, в същото населено място, в което ни очакваха и работата, и роднините, и приятелите ни. Отключихме входната врата малко преди полунощ, изтощени от тематичната почивка, но и удовлетворени, че натрупахме житейски опит като младо семейство, което е познало от първо лице вкуса на скандала, но и сладостта от помирението.

Със сетни сили се добрахме до леглото и без да си кажем наложилото се напоследък пожелание „Лека нощ, миличко“, паднахме в несвяст и останахме в това състояние неопределено време. След като се наспахме качествено и се насладихме на питателната следобедна закуска, разопаковахме багажа и неусетно се върнахме към обичайния си житейски ритъм. Единствената промяна бе, че

дамата на моето сърце и аз, законния притежател на въпросният орган, обитавахме един и същ апартамент.

Дните се заредиха чаровно еднообразни и изпълнени с малки радости и болки. Всеки нов изгрев носеше обичайните приливи и отливи на настроение и щедро ни канеше да се впуснем в изпълнение на неотложните си професионални ангажименти. Залезите обаче се оказаха по-желани. Прибирах се след работа в седем часа, целувах младата си съпруга, разменяхме няколко думи и хванати за ръце сядахме да вечеряме. Жена ми обикновено говореше малко повече, отколкото би ми се искало, а аз, в повечето случаи, лицемерно омитах чинията в опит да прикрия неудоволствието, че вкусът на гозбите ѝ осезаемо се различава от кулинарните шедьоври на мамините манджи. Но, както се казва: *Любовта изисква жертви*. По някое време, запретвахме ръкави и в романтичен унес заедно измивахме чиниите, след което се оттегляхме в уюта, комфорта и моралната защита на брачното ложе.

Една вечер, когато привършвах второто ястие, докато вгълбен в себе си се убеждавах, че се наблюдава известно подобрене във вкусовите качества на пилето с картофи, съпругата ми се обърна рязко към мен с поглед, подсказващ наличието на чувство за вина.

– Алекс – произнесе името ми плахо, но стисна ръката ми силно, – издъних се.

– Какво е станало? – попитах напрегнат.

– Дядо ти се обади вчера. Звучеше едно такова... мрачно. Пита за теб и като му казах, че те няма, измърмори нещо, което не разбрах, и затвори.

– Дядо не е от приказливите – опитах се да оправдая стареца. – Имам уговорка с него да си говорим.

– Нещо важно ли е?

– Не ти ли казах какво се случи на сватбата ни?

– Не, не си – каза милата ми съпруга по начин, навеждащ на мисълта, че за жените не представлява трудност светкавично бързо да трансформират вината в обвинение.

– Мислех да ти разкажа, но явно съм забравил – хванах ръката на жена ми и я погледнах любовно. – Дядо ми се държа много странно на сватбата. Разстрои се, когато започнаха танците. Разбрахме се да поговорим след като се приберем от медения месец. Дължи ми обяснение. Сигурно затова ме търси.

– Обади му се – отсече жената и докато се усетя, натика телефона в ръцете ми.

Без да издам звук, повлиян от настоящата покана, набрах номера на дядо. Не след дълго от другата страна се чу рядко употребявания глас на стареца:

– Да.

– Аз съм, дядо, Алекс.

– Да – повтори възрастният роднина, което по пътя на логиката означаваше, че не е разбрал точно с кого разговаря.

– Аз съм Алекс. Търсил си ме.

– О, Алекс, ти ли си? Търсих те вчера.

– Знам.

– Имахме уговорка – уцели целта дядо ми. – Искаш ли да се видим? Мисля, че сега съм готов.

– Готов за какво? – ако целта на стареца бе да подсили интереса ми, то с ръка на сърцето мога да призная, че я постигна. – За какво си се подготвил бе, дядо? Само ще говорим, няма да те мъча.

От другата страна на слушалката стана неестествено тихо и точно тогава за пръв път осъзнах, че ни предстои един необикновен разговор, чиято стойност щеше да е далеч по-голяма, отколкото си представях.

– Утре е събота – казах. – Ще дойда при теб към десет сутринта. Става ли?

– Десет е добре – с променен глас отвърна старецът и добави: – Хайде да се видим в парка. Тук, зад тези стени, ми е малко задушно. Искам да сме на въздух.

– Имам идея – не се предавах аз да диктувам условията. – Искаш ли да идем за риба?

Без да се замислям много, реших, че предложението си го биваше. Знаех, че старецът обича да посещава брега на Дунава, за да лови риба и най-вече за да се изолира още повече от заобикалящия го свят. От своя страна, аз също харесвах този род преживявания. Допадаха ми още откакто бях невръстен хлапак и придружавах татко до водоемите с детската си пръчка и ентузиазъм, съизмерим с този на капитан Ахав от романа „Моби Дик“.

– Става – по гласа разбрах, че от другата страна дядо ми, доколкото тайнствената му натура позволяваше, прояви тревожния симптом, характерен за разболелите се от риболовна треска. – Аз ще ида рано. Ела направо при потъналия кораб.

Върнах телефона на съпругата ми и вместо да потъна отново в познатия романтичен унес, продължавайки с измиването на чиниите, аз се заех с подготовка на рибарското си оборудване. Отне ми около час и половина да изнеса въдиците от килера, да вържа кукички, да изчисля ще стигне ли наличното олово за тежести и да проуча в интернет в колко отварят рибарските магазини, за да се снабдя с предпочитаните от рибари и обичаните от риби бели червеи.

На следващата сутрин, малко след като изгревът окъпа с неземната си красота синята речна повърхност, аз пристигнах на брега. На уреченото място нямаше никого друго освен белокосия мъж – моя дядо. Поздравихме се и аз направих необходимото, за да може моите олово, кука и стръв да потънат в дълбоката вода и да

намерят рибата преди да се е нахранила другаде. После приближих притихналия старец.

– Кълве ли? – зададох най-важния въпрос за нас, представителите на многобройната рибарска гилдия.

– Не – отвърна лаконично *колегата*. – Не иска, но времето е приятно и да няма риба, не е толкова важно. Ще хванем поне слънчев загар.

– Няма да е за пръв път да се прибера с празни ръце – усмихнато допълних песимистично предчувствие на събеседника. – Харесва ми да идвам на реката. Няма никакво значение дали ще уловя нещо, или не. Радвам се, че сме тук. Дватамата с теб.

– Тук е хубаво. Тихо е. И важното е, че сме далеч от света там – дядо махна с ръка, сякаш да уточни, че бяга от нещо, което се намира някъде зад гърба му. – Аз затова идвам – да избягам.

И двамата разбрахме, че тишината след последните думи на стареца се оказа необходимия увод към предстоящия разговор. Вгледах се в прегърбеното тяло до мен и отново, както на паркинга пред ресторанта, ми се стори, че дядо е изгубил половината от ръста си. Сложих ръка на рамото му и преминах директно на въпроса, който ме вълнуваше от последния път, в който се видяхме:

– Какво ти има, дядо? Изглеждаш тъжен. Винаги си изглеждал така, но сега... Сега ме плашиш. Какво те мъчи?

Старецът отговори, но гласът му бе друг – различен, лишен от емоция. Глас без цвят:

– Ти не знаеш нищо за мен. Никой не знае колко... Колко ми тежи, че мълчах досега. Дори баща ти не ме познава. Не ви виня. Аз просто се затворих и дълго не можех да говоря за това, което се случи тогава.

– Защо, дядо? – попитах, докато невидима ръка ме бе хванала за гърлото. – Аз винаги съм те обичал, нищо, че не си от приказливите, често се затваряш в себе си и изглеждаш нещастен като за целия китайски народ. Какво ти се е случило? Защо си тъжен и защо... Защо танците на сватбата ми те разстроиха?

До този момент старецът гледаше разсеяно във водата пред себе си. Последните ми думи обаче го накараха бавно да отмести погледа си и да го спре в очите ми. Онемях. Замръзнах на място. Изпитах нещо, което никога преди не бях преживявал. Видях... Видях как изглежда нищото. И то се бе настанило в душата на дядо ми. Трудно е за обяснение и не мисля, че имам достатъчно богат речник, с който да го опиша. Пустиня, мъгла, празно пространство, без признаци на живот. И е това, и не е. Нищо. Срещу мен стоеше само кожената обвивка на човек, но отвътре съдържанието си бе отишло. И точно когато се зачудих какво следва от срещата на брега на Дунава, в погледа на стареца светна плаха малка светлинка, която бързо се разрасна, и в старата кожа срещу мен се върна човекът.

– В онзи ден нещо умря в мен – изскърца гласът на дядо ми. – Отиде си. Търсих го през последните години, но така и не можах да го намеря.

– За какво говориш, дядо? Разкажи ми.

– Искаш ли, наистина? Искаш ли да ти разкажа? Баща ти дори не е чувал тази история. Не съм я споменавал на никого досега. Мълчах, като си мислех, че ще го опазя. Очаквах, че ще защитя него и всичките ми други близки. Така си мислех тогава, а сега се съмнявам, че е трябвало да мълча.

– Аз съм тук и съм готов да те изслушам, дядо – казах и сложих ръка на рамото на стареца.

Той затаи дъх и бавно и отчетливо проговори, сякаш говореше на чужденец, който няма никаква представа от български език:

– Бях в лагер, Алекс. Комунистически концентрационен лагер – каза и отново стана тихо.

Само дето този път тишината бе по-различна. Той мълчеше, защото търсеше правилните думи да продължи, а аз мълчах, защото нямах какво да кажа. Ядосах се на себе си. Само в рамките на няколко кратки минути, отново изгубих речника си. И друг път ми се бе случвало да искам да говоря, но предварително да съм наяс-

но, че всичко, което бих казал, щеше да бъде лишено от сила топло въздушно течение, излизашо от устата ми.

– По-лош от нацистките – след малко тихо продължи старецът. – Бях затворник, Алекс. Даже не точно затворник. По-лошо. Оказа се, че съм пленен от едни хора, които не бяха хора, а машини за унижаване. Палачи, които имаха властта да убиват дори тогава, когато оставяха някой жив. Натикаха ме там без съд и присъда и ме направиха да съм никой. Поне така си тръгнах оттам.

– Защо са те вкарали в лагер? – попитах с пресъхнала уста и отворени очи, готови да станат свидетели на най-голямата тайна в историята на рода ми. – Чувал съм ужасни неща за условията там, но мисля, че не зная почти нищо. Никой не говори, сякаш не се е случило в България.

– Да, Алекс. Винаги съм се питал защо историята за онези дни е погребана така, както живи бяхме погребани и ние. Някои изобщо не искат да знаят какво е ставало там, а други все още не смеят да поискат да разберат.

– Нямах представа, че си преживял толкова ужасно нещо – не можех да си владея нито гласа, нито ума, и въпреки това не се предавах да предразположа дядо ми да говори. – Съжалявам. Много съжалявам. Ще разкажеш ли какво е ставало там?

Старецът се изправи, махна звънчето от върха на въдицата, с бавни движения взе пръчката и занавива макаратата. Смени стръвта и след като оловото потъна на десетина метра от брега, седна отново на малкото си рибарско столче. Чак тогава започна да разказва.

II

ПОСРЕЩАНЕТО

Отварянето на очите съвпадна с усещането за остра, пронизваща болка в гърба и една друга, малко по-слаба – в дясното слепоочие. За кратко се бе изгубил, но вече се връщаше в съзнание. Беше студено, мъгливо и чувстваше странен лепкав вкус в устата си.

Понечи да се изправи, но тялото му отказа. Ушите издаваха звук на корабна сирена, във възможно най-горната октава, а ръцете му трепереха като на столетник. Груби гласове, идващи ту от близо, ту от много далеч, проникваха безмилостно в мозъка му.

Две силни ръце го хванаха под мишниците и грубо се опитаха да го изправят, но последните дни на гладуване, побоищата в милиционерското управление във Видин и особено пороят от налагане с тояги, който се изсипа преди малко върху главата, гърба и краката му, го бяха сковали така, че не можеше да помръдне никоя част от тялото си. Последва удар в лицето и псувня, придружена от мазни капки слюнка.

Какво посрещане само! И какво ли го очакваше оттук насетне? Отказа да мисли за това. Още повече, че вече му бе все едно дали ще оцелее, или не. Сега искаше само по-бързо да свърши тази нетърпима болка. А тя не свършваше, само пулсираше. Маршируваше през смазаното му тяло в свършен ритъм и скандираше същите думи, които за пръв път чу по свой адрес в онази мрачна стая преди седмица: *Христо Александров – враг, виновен, предател.*

Малко по малко погледът му започна да се избистря и звукът и картината в ума му взеха да се синхронизират. Огледа се. Някакви хора с дрипави дрехи шъкаха насам-натам и изглеждаха уплашени, примирени и невзрачни. Появяваха се и изчезваха във влажната, лепкава мъгла. Две кучета *вълча* порода лаеха яростно по някого, когото не виждаше, защото бе с гръб към него. Те бяха вързани в

близост до паянтова барака, а човекът срещу тях, застанал на колелене гледаше в земята. За миг Христо си представи какво щеше да стане, ако тези разпенявени псета се бяха освободили от ограниченията на синджирите. Кучешкото им правосъдие щеше да превърне клетника в купчина човешка кайма.

Болката го перна отново по гърба и по дясното слепоочие. Удари го силно, но този път вкара в него нещо различно и ужасно – внуши му желание за живот. Убеди го, че не всичко бе изгубено и все още може да диша, да ходи, да тича, да докосва, да иска. Не искаше да умре толкова млад. И не само заради жената и двете момчета, които го чакаха вкъщи. Искеше да живее заради самия живот. Не му се разделяше с въздуха, с облаците, с небето, с водата и с всички останали наглед нищожни радости, с които всеки нов ден го даряваше, без да заслужаваше.

Силните ръце станаха четири и го завлякоха в мрачно дървено помещение. Там като че ли нямаше нищо друго освен множество дървени нарове, които приличаха на щайги за домати, но значително по-големи. Лепкавата течност в устата смени агрегатното си състояние. Беше се превърнала в твърда коричка. Леглата-щайги и празното пространство наоколо се въртяха по посока на часовниковата стрелка и той, без малко, отново щеше да потъне в нищото, но се насили и успя. Разсъдъкът остана на мястото си.

Припомни си отделни фрагменти от последните няколко кошмарни дни. Лица, изкривени от гняв, стаи за разпити, болка, недоумение, гняв, обиди, сменящи се физиономии, които задаваха неясни въпроси, болка и... отново болка. Преди тях сякаш нямаше нищо. Имаше чувството, че онова, което бе изживял преди това, се бе случило на друг човек. Детството, младежките вълнения, срещата със съпругата му Мара, раждането на трите им момчета, разкъсващата скръб от загубата на най-малкия, Борил, времето, в което мечтите му придобиха форма и започна да вижда себе си като бъдещ учител по история, но... Но междувременно се бе случила промяната. Заредиха се онези странни, страшни, луди и зли време-

на. Дойдоха с идването на комунистите на власт и донесоха със себе си унищожение. Първо, след явяване за справка в кметството, безследно изчезнаха чичо му Иван и братовчед му Стефан, и после, години по-късно, последва изхвърлянето му от университета, справките в милиционерското управление и безформеното усещане за тежест и безпътица. Не помнеше много, помнеше обаче, че всеки път, когато си налагаше да не изрича мислите си на глас, буреносен облак от безнадеждност закриваше небето над него.

Някой влезе в помещението. Усети го по дишането, уханието на хляб и миризмата, идваща от алуминиевия съд, който този някой бе поставил до главата му. Силуетът постоя малко и излезе. Неочакван прилив на сила прегърна тялото на пребития мъж. Събра малкото останали сили, примиренчески прие аргументите на празния си стомах, и в крайна сметка успя да седне.

След като стаята позабави въртенето си и спря на място, той лакомо отхапа голямо парче от твърдия хляб и с две ръце надигна алуминиевото канче. Съдържанието вътре в съда загадъчно наемкваше, че би трябвало да представлява бобена чорба. Мъжът идентифицира гозбата по няколкото зърна, които се озоваха в устата му. Течността в канчето беше блудкава имитация на супа, но на него му повлия така, сякаш опитва основния специалитет на луксозен ресторант с шеф-готвач, получил образованието си в Париж.

Усмивка се разля по раненото му лице. Нямахше значение, че слепоочието продължаваше да пулсира болезнено, а коричката на устната се разцепи и оттам тръгна струйка кръв надолу по брадичката, той отново се почувства човек. След като погълна храната, остави настрана алуминиевото канче и се отпусна назад върху дървеното легло. Тежка умора го нападна и той отново затвори очи, и отново загуби представа за времето. Дали бе спал една минута, или цяло денонощие не помнеше, но звукът, дошъл изведнъж отвън и изпълнил цялото помещение нямаше как да не привлече вниманието му. Появи се изведнъж в съня му, хвана го за главата и му напомни отново, че не се намира в хотелска стая, а в подобие

на хамбар, лежеше на неудобно дървено легло и неотдавна тялото му за малко не бе направено на пихтия.

Звукът кълтеше отвън. Идваше някъде отблизо и приличаше на тежкия камбанен глас, който помнеше като дете. Само че сега ясно осъзнаваше, че този оттекващ шум не носи тържественото настроение на онази, църковната камбана, с който бе свикнал, а с приглушения си шум вещаеше приближаваща заплаха и обещаваше скорошни неприятности. Долови нервно раздвижване отвън. Вратата се отвори, след което влязоха двама мъже от ония – дрипавите. Приближиха се до него. Единият взе празното канче, а другият го хвана за ръката и го задърпа.

– Ставай – каза рязко вторият в съзвучие с металния глас на камбаната. – Вечерната проверка започва сега.

– Вечерна проверка? – изпъшка въпроса си Христо и продължи немошно: – Не мога да стана. Боли ме всичко. Опитах преди малко, но тялото не ме слуша. Наистина не мога.

– Трябва да станеш веднага! – заповяда същият дрипльо и уточни с мрачна усмивка: – Никой не пропуска вечерната проверка. Извинени са само онези, дето са в чувалите. Само те са освободени. Завинаги.

Мъжът с канчето в ръка се изсмя и допълни:

– Ако не се вдигнеш веднага, може и на теб да подарят един чувал. Хем ще пропуснеш проверките, хем и няма да чукаш камъни. Рахат.

Изведнъж двамата станаха сериозни, бързо го хванаха под мишниците и го изправиха. Краката му, този път не го предадоха. Остана прав, нищо че хамбарът отново се разлюля. Но сега разклащането не трая дълго. Помисли, че ще повърне, но се овладя. Придържан от двете страни, раненият мъж бързо бе замъкнат на плаца, който се намираще на стотина метра от помещението с леглата-щайги. Докато влачеше краката си натам, видя, че същите уплашени, примирени и невзрачни хора с дрипави дрехи, които мерна преди, сега стояха строени в прави редици, като студени

каменни статуи. Двамата мъже оставиха пребития мъж в края на една от редиците и се оттеглиха, за да заемат своето място в строя.

Христо установи, че освен подредените дрипльовци, към които принадлежеше и той, имаше и немалко други хора. Облечени в еднакви униформи, те бяха въоръжени с автомати, сочещи към жалката тъпна лагеристи. Последното обстоятелство помогна на пребития мъж бързо да отмести поглед от тях и да огледа другия ключов персонаж от групата на отговарящите за това място. Отпред, изпъчил гърди и сложил ръце зад гърба си напред-назад крачеше висок мъж с червено лице, очила с дебели рамки и кестенява коса, сресана назад. Изглеждаше самоуверен и строг. Редуваше различни настроения в своето продължаващо цяла вечност словоизлияние. В един момент викаше като разгневен каруцар, в следващия говорът му се променяше и звучеше или като подигравка, или като обещание. Думите, излизащи от устата му не бяха отчетливи. Влачеше ги. Начинът му на говорене издаваше, че притежава висок пост в лагера и нисък интелект, който явно бе негов спътник и в живота отвън телените огради.

В началото не се случи нищо особено. Високият мъж, без да крие любовта към собствения си глас, надълго и нашироко обърна внимание на незначителни, досадни подробности от вътрешния правилник на трудово-възпитателното общежитие, както нарече лагера неведнъж. От време на време спираше да ходи, вторачваше се в някой от окаяните си слушатели и след като се уверяваше, че обектът на неговото внимание смирено гледаше в земята, продължаваше с безсмислената си реч. Последва проверка на присъстващите, която премина в прочитането на имена и отговори „тук“, идващи от строената група лагеристи. Проверката отне не повече от петнадесет минути.

Петнадесет минути, но на Христо те се сториха цяла вечност. През всичкото това време мъжът едва се държеше на краката си, но добре знаеше, че точно сега не е моментът да се оплаква. Вложи всичките си останали сили да остане прав и затова, когато про-

читането на имената свърши, с облекчение си помисли, че няма да има нищо против да се отдаде на удоволствието да се просне на грубия дървен нар. Никога преди не се бе нуждаел така отчаяно от сън. Беше се настроил да тръгне към бараката, когато отново чу неприятния глас на началника с червеното лице:

– Пред строя да излезе Руси Енчев!

Тази заповед прозвуча строго и бе последвана от кратка пауза мълчание. Христо се уплаши. Необичайна тишина покри лагера и го зареди с напрежение. Безпокойството, витаещо във въздуха бе лесно доловимо. То и преди не бе кой знае колко шумно, но сега стана тихо като в гробищен парк.

Напред излезе човек на видима възраст шестдесет години, нисък, плешив и изключително слаб.

Застана на няколко крачки от мъжа с червеното лице, закашля се силно и дълго, а когато свърши, се извини тихо и погледна смутено в краката си. Ръцете му се тресяха толкова мощно, че дори Христо, от мястото, на което се намираше, успя да долови треперенето им.

– Гражданино Енчев – с полуусмивка заговори високият мъж с червеното лице, – научих, че трети ден не изпълняваш нормата си. Така ли е? Така е. Защо бе, Енчев?! Партията ви храни, грижи се за вас, прави всичко, за да ви превъзпита и да ви направи достойни хора, а вие... Вие с какво ѝ отвърщате! Мързелувате. Това тук да не ви е санаториум или някакъв луксозен курорт, А?!

– Съжалявам, другарю Димитров – тихо отвърна Руси Енчев, докато се насилваше да не се разкашля отново, – няма да се повтори.

– Нямало да се повтори – Димитров се изсмя гръмко, а лицето му стана още по-червено, – нямало да се повтори, че то се е потретило бе, Енчев. Lentяй такъв. Аз колко обещания съм чувал от такива негодяи като теб „няма да се повтори“, „утре ще изпълня нормата“, „ще работя с всички сили за партията“. Глупости! Само

искате да се измъкнете и да ви се размине. Нали така, гражданино Енчев? Така е. Синът ти къде е?

Невидим дъх като полъх от студена зимна нощ за части от секундата премина през редиците на опърпаните лагеристи. Христо го долови с кожата си. Усети го с душата си. Разбра го с ума си. Дъхът мина за по-малко от миг, но когато отмина разкри след себе си опустошителната реалност за мястото, на което бе попаднал. Подло отчаяние стисна черепа на новия лагерист. За пръв път в живота си той ясно прозря, че безнадеждността удря много по-силно от милиционерите и че от тези удари боли безкрайно повече, отколкото от бой с дрянова тояга. Устата му пресъхна, а очите му се намокриха. Христо почувства, че дребният, плешив мъж, застанал треперещ пред строя е най-близкият му човек в този момент. Той бе негов приятел, роднина, брат, някой, който в този момент бе свързан със съдбата му повече от всички останали същества на земята.

– Синът ти къде е? – Димитров повтори въпроса си с тон на сандист, който искрено се забавлява от страданието на безпомощната си жертва. След това извика силно: – Гражданинът Георги Енчев да се яви пред строя немедленно.

Редиците се размърдаха и напред излезе мъж на около тридесет и пет години. Беше висок, с къса черна коса отгоре, но посивяла отстрани. Мъжът направи няколко големи крачки, застана до баща си и също като него започна да гледа притеснено в земята. Четирима бригадири, които бяха назначени за надзиратели от самите лагеристи, по знак на Червеното лице излязоха напред и застанаха от двете страни на бащата и сина Енчеви. Христо гледеше раздвижването на фигурите из плаца и си помисли, че сцената се разви, сякаш е играна неведнъж. Беше като добре репетирана пиеса, в която актьорите знаят в точно определения момент къде да застанат, как да се държат, кога да говорят, кога да мълчат и кога да действат.

Димитров и четиримата бригадири бяха безупречни в изпълнението на ролите си в тази зловеща постановка. Червеното лице се приближи до Руси и Георги Енчеви, бръкна в джоба на панталона си и поднесе квадратен предмет пред очите на бащата. Христо позна, че малката вещ всъщност е джобно огледалце. Без да мръдне главата си, с периферията на зрението си се опита да установи дали сцената, която се разиграва на плаца, представлява интерес за някого от зрителите-дрипльовци. Всички бяха заболи очи в земята. Стори му се странно, но продължи да гледа пиесата. Не бе сигурен за другите, но за него тя бе премиера.

– Какво виждаш, гражданино Енчев? – Димитров се обърна към нисичкия мъж, докато продължаваше да държи огледалцето пред очите му.

– Виждам лицето си – с пресъхнала уста отговори Енчев.

– Кога за последен път се огледа?

– Сутринта.

– Грешен отговор – Червеното лице бавно отмести очи от Руси Енчев, погледна един от бригадирите, даде му знак с едва забележимо кимване с глава и каза небрежно: – Грешен отговор, гражданино. Сега се оглеждаш за последен път.

Обърна се и бавно тръгна към корпуса на надзирателите. Бригадирите изчакаха Димитров да направи няколко крачки и се нахвърлиха върху ниския, плешив и слаб човек на видима възраст шестдесет години. Трима го удряха с юмруци и ритяха с крака, а четвъртият започна да го налага с дебела дрянова тояга. Разбира се, както се очакваше, синът на Руси Енчев не остана безучастен, той се хвърли върху тялото на баща си и се опита да го покрие така, че да не получи нито един удар. Двете тела се преплетоха, но нямаше как да се предпазят. Жестокият побой като смъртоносна лавина падна върху баща и син Енчеви.

– Оставете го! Спрете! Болен е – тихо успя да извика Георги и после замлъкна.

Христо остана като закован. Останалите лагеристи, гледайки в земята бавно се отправиха към бараките-спални помещения. Христо не можеше да помръдне. Краката му бяха се превърнали в безжизнени камъни. Дали това сковаване щеше да завладее цялото му тяло? Щеше ли да заприлича на другите каменни фигури на дрипльовците, обитаващи този жесток лагер за трудово възпитание? Изведнъж някой го хвана под ръка и го дръпна силно.

– Тръгвай, бе – кресна в ухото му. – Какво ти става, бе? И ти ли искаш да се видиш за последно в огледалцето?

Христо се понесе към дървения хамбар, виждащ му се сега като спасителен остров, воден под ръка от непознатия си избавител. Намери се в дървеното легло и затвори очи, за да избяга от това място. Но нямаше как да избяга, нямаше как да забрави, нямаше как да заспи. Остана буден през цялата нощ.

III

ТАНЦЪТ

На другата сутрин бях все още на ръба на силите си, макар и да чувствах тялото си съвсем леко възстановено. Мускулите се бяха отпуснали, но душата ми, Алекс, душата ми беше крайно изтощена. Отоците по краката ми ги нямаше и въпреки че продължавах да усещам тъпа болка в слепоочието и гърба, то тя беше много по-слаба отпреди. Нервите ми обаче бяха опънати до краен предел. Случилото се на вечерната проверка не можеше да излезе от ума ми. Не успях да изтрия от съзнанието си вида на прегърнатите баща и син и жестокия бой, който понесоха от бригадирите. Гледах как животът си отива от тях и сърцето ми се свиваше от мъка. Странно, не ги бях виждал никога преди, но онази нощ ги имах за по-близки от роднини.

Трудно ми е с думи да предам точно какво минаваше през главата ми тогава, Алекс, но трябва да знаеш, че го помня ясно, сякаш всичко се бе случило вчера. Времето така и не излекува някои рани. Ти знаеш, де. Видя на сватбата си как се провалих с танците. Но за танците ще стане дума по-нататък. А тогава, през онази първа кошмарна нощ, не заспах. Поне да бях се унесъл, за да избягам за малко от онова място. Да сънувам, даже и лош сън да е, но да можех да се пренеса някъде другаде. От кошмара можеш да се събудиш, но от реалността – не.

А аз не само че не мигнах, но и по-лошо – представях си как някъде там, отвъд оградата стоят прегърнати две жени: едната – съпруга и майка, а другата – дъщеря и сестра. Те двете очакваха с присвити сърца да се отвори външната порта на малката им селска къщичка и най-сетне да се появят обичаните от тях хора. Как ли щяха да реагират на новината, че бащата и сина Русеви никога няма да се върнат у дома? Разбира се, тогава не знаех как е свър-

шил побоят, но предполагах. Досещах се, защото онова малко про-
тивно огледалце също не успя да излезе от ума ми през цялата
нощ.

Какво ли бе да се огледаш за последен път? Да видиш очите,
лицето, бръчките по челото и животът ти да изплува от миналото
само за един кратък миг. А после... Обърнах се на другата страна,
защото гърбът ми бе изтръпнал от твърдия дървен нар и видях, че
не само аз бях буден. Явно и други не можеха да заспят, докато
сънуват истинските си кошмари. Още нещо не ми даваше мира,
Алекс. Чудех се кое позволяваше на съвестта на Димитров да се
прибере спокойно въщи, при жена си и децата си, и да продължи
да живее все едно, че нищо не се бе случило?

Малко по-късно, когато имах възможността от личен опит да
добия представа що за човек беше старши лейтенант Владимир
Димитров, разбрах кое му дава сигурност в една и съща личност да
съчетава ролите на баща и съпруг и на надзирател-звяр. Той прос-
то беше психопат, за когото нашият живот нямаше стойност, по-
голяма от тази на кокошка носачка. Смисълът на нашето същест-
вуване се заключаваше в това, да изпълняваме нормата си за тро-
шене на камъни, за да сме полезни на партията. Не успеехме ли да
изпълним „дълга“ си, ние, враговете на народа, се оказвахме без-
полезни.

Но да се върна към онзи първи работен ден в лагера. Този ден,
Алекс, оказа влияние върху целия ми по-нататъшен живот. Когато
камбаната удари, беше още тъмно. Всички в помещението наска-
чавме, навлякохме за секунди затворническите си дрипи и изти-
чавме вън от спалното помещение. Нали бях нов в лагера, не знаех
какво да правя и затова следвах тълпата. Преживявах всичко за
първ път, но вече бях разбрал, че трябва бързо да се ориентирам, за
да не изоставам от основната група и така да бия на очи.

През годините на мълчание, след като излязох от лагера, много
мислех, Алекс, за случилото се там. Често се опитвах да си спомня
първите впечатления от престоя си и това, по някакъв мазохисти-

чен начин, ми харесваше. Не можех да споделя с никого, за да ви предпазя, но никой не можеше да ми попречи свободно да споделям със себе си. Помня със сигурност, че онази сутрин много неща привлякоха вниманието ми, но от всичко най-много ме поразих мълчанието на другите лагеристи. Всички, без да издават глас, с безизразни лица, на бегом следваха понятен за тях (не и за мен) предварително начертан маршрут.

Набързо, в колона по един, ползвахме тоалетната, след това си наплизквахме лицата със студена вода и после отново се подреждахме в редица. Този път за сутрешната порция храна. През целия ми престой в лагера, с малки изключения, храненето бе едно и също – два пъти на ден. За закуска ни „гощаваха“ с четвъртина хляб и течност, която би трябвало да бъде чай, но си беше чисто и просто подсладена вода. За вечеря получавахме отново хляб, но този път водата в канчетата беше подсолена и в нея плуваха няколко зърна боб. И така, всеки ден ни даваха да сложим нещо в устата си, колкото да не умрем от глад. Трябвахме им, поне здравите от нас, и те го знаеха.

След като залъгахме стомасите си, по команда от един от униформените пазачи, се подреждахме в редица и мълчаливо чакахме нещо. Първата сутрин, все още не знаех, но се оказа, че очаквахме под строй да ни откарат на кариерата. На каменната кариера официално трябваше да трошим камъни и да ги товарим на влакови композиции. Такова бе естеството на работата, но всъщност това си беше чиста проба място за нечовешко мъчение и унижение. Там се пречупих, Алекс. Наистина успяха да ме прекършат и започнаха още от първия ми работен ден.

В този ден, докато стояхме послушно подредени в редица по един, имах възможност още веднъж свободно... *Свободно* – колко смешно звучи тази дума, използвана от някой, който не разполага със свободата си... Но да не се отклонявам..., свободно имах възможността да огледам обстановката наоколо. Лагерът бе обиколен с висока телена ограда и затворен от четирите страни от ниски, все

още зелени хълмове. Пристигнах там през ранната есен. Температурите бяха все още летни, но се намирахме на пътя на някакво течение и се усещаше лек хлад. Обръщам внимание на времето, защото то неведнъж бе помощник в погубването на лагерници, набелязани за унищожаване.

Униформените пазачи крачеха важно в групички по трима, нарамили автомати, от време на време се спираха, запалваха по цигара, говореха нещо и хвърляха такива погледи към нас, тъпата окаяни затворници, от които хладината се усилваше. Не се смей, Алекс, наистина преувеличавам за погледите, но не чак толкова. Наблюдавах ни, за да видят дали сме си позволили да развалим строя.

Не след дълго се появи средно висок мъж с бирено коремче и лице на счетоводител, който, оказа се, е самият Иван Младенов. Той беше с чин майор и заемаше длъжността заместник-началник на лагера. Колко злини извърши този човек, заедно с Димитров и другите около тях, няма как да разкажа, защото ще замръкнем тук. Та този Младенов прошепна нещо на ухото на един от въоръжените пазачи, след което се обърна и си тръгна. Човекът от охраната се приближи към нас и за да ни поведе по пътя към кариерата, започна да крещи команди, сякаш бяхме войници. Ние се обърнахме наляво и все така мълчаливо един по един забързахме. Целта ни бяха камъните, които вече ни чакаха да ги натрошим на парчета.

Малко преди да излезем от зоната на лагера погледнах към тоалетната. И там, отзад, забелязах захвърлени два чувала. Бяха пълни с нещо и изцапани отвън в кафяво. Поне така ми се стори от разстоянието, от което ги виждах. Първо си помислих, че в тях има брашно, но после ми се стори странно, храна да бъде захвърлена небрежно зад миризливите тоалетни. Тогава си спомних за вечерната проверка и съвсем забравил, че мълчанието е за предпочитане в лагерната общност, попитах тихо човека, вървящ пред мен:

– Какво стана с бащата и сина? Къде са?

– Млъквай, дурак! – отговори, без да се бави този отпред.

Обърна се и ме изгледа гневно. Тогава видях, че той беше единият от бригадирите, който преби Енчеви. Бригадирите се ползваха с голяма свобода, но когато се придвижвахме към кариерата и обратно, те бяха част от колоната. Само униформените въоръжени пазачи ходеха отстрани, за да следят за реда.

Аз млъкнах, разбира се, и се зарекох, че отсега нататък, за да оцелея, ще трябва на всяка цена да си затварям устата, или да я отварям само в краен случай и то да внимавам изключително много какво и с кого говоря. Зарекох се млчанието да се превърне в моята защитна стратегия. От мен да знаеш, Алекс, веднъж като престанеш да говориш, после ще ти е много трудно да водиш нормални разговори с другите. Сега разбираш ли защо съм такъв странник? Страхът и инстинктът за самосъхранение ме формираха най-силно през всичките години, откакто ме вкараха да ме превъзпитават. Жалко е, зная, но не виждах как по друг начин да оцелея.

Пак се отклоних. Умът ми бяга в различни посоки. Толкова дълго млчях, че сега не зная какво да правя с думите и как да ги свържа с мислите. Съжалявам. Да се върнем на разказа. Същата вечер разбрах, че Руси и Георги Енчеви бяха в чувалите. Бащата бе умрял още по време на побоя, а синът му издъхнал от раните си към пет часа сутринта. Много видях през тези две години, Алекс, докато бях в лагера, много незначителни случки не мога да си спомня, но тези чували така и не успях да забравя.

Когато се върнахме вечерта, те още си стояха там. Бяха на същото място и на другия ден, и на следващия. Вдигнаха ги чак когато станаха четири чувала. След пет дни. Дотогава те се намираха там, зад тоалетните, сякаш съдържаха материал, който не се разваля лесно. Де да бяха пълни с брашно или с дърва, а те с човешки останки! Помирисвал ли си разлагаща се плът? Така вони, че ти притъмнява пред очите. А те стояха там цели пет дни и ние закусвахме и вечеряхме на метри от тях. Как да ядеш, когато ти идва да

повърнеш? Струваше ми се, че нарочно не ги преместваха, за да ни мъчат допълнително. И успяваха.

На петата вечер пристигна една молотовка и двама лагерници натовариха телата на нея. По-късно научих, че на молотовката ѝ викаха иронично пощенската кола, защото често превозваше злоещите колетни пратки до мястото, на което закопаваха съдържанието им. Другото ужасно нещо бе, че молотовката връщаше същите чували и те стояха за кратко празни, захвърлени зад тоалетните. Докато се напълнеха отново. Платът така се беше напоил с вонята на мърша, че дори и да нямаше тела, чувалите пак си смърдяха на разложено. Тази миризма на смърт ме съпътстваше през цялото време, но към края спрях да ѝ обръщам внимание.

Пътят до кариерата отнемаше около четвърт час бърз ход. Нямаше как да ходим бавно, защото пазачите ни напомняха с по някой удар, че не е позволено да забавяме темпото. Често имаше случаи, в които някой крайно изтощен лагерист изоставаше от групата и тогава веднага тоягите здравата заиграваха по гърба му и той или влизаше свръх силите си отново в строя, или се предаваше. Ако се случеше второто, то съдбата му бе ясна. Затова чувалите зад тоалетната рядко оставаха празни. А побоят, Алекс... побоят беше безмилостен и караше човек да чувства не само болката от ударите, но и унижение, от което получаваше неизлечими рани в душата.

Сред лагеристите имаше не малко образовани, интелигентни и знатни личности, които за комунистите влизаха в графата „бивши хора“, тоест някои, които преди може и да са имали право на живот, но при новата власт това право им е отнето и те не могат да мечтаят да имат нито глас, нито достойнство, нито бъдеще. Това бяха привилегии, които единствено те, представителите на пролетариата, притежаваха. Не зная дали можеш да си представиш какво е някогашни политически активисти, духовници, лекари, юристи, офицери, лингвисти да бъдат юркани като миризливи овце от прости, жестоки, нечистоплътни селяци. Наистина такива бяха

нашите пазачи, Алекс. Но какво можехме да направим? Те имаха властта и носеха отличителните ѝ знаци – пагоните и автоматите?

Онзи първи ден, когато пристигнах на кариерата, бях толкова уморен, че почти щях да се откажа и да падна на земята, за да си почина, па макар и за последно. Стегнах се обаче и не дадох вид, че силата ми е на път да ме предаде. Бригадирите ми, без да ги е грижа за физическото ми състояние, ми връчиха един огромен чук и заедно с другите „роботи“ ме пратиха да троша камъни. Разделиха ни на три групи. Първата, в която попаднах и аз, имахме задача с помощта на чуковете да надробим големи каменни блокове на малки парчета. Втората група пълнеше готовия материал на ръчни колички и на бегом го извозваше на петстотин метра до чакащите влакови композиции. Третата група скоростно товареше камъните от количките на товарните платформи на влака.

Малко след като заудрях по коравите камъни, мускулите ми се сковаха и дланите започнаха да ме болят ужасно. Помислих си какво ли би станало, ако вместо по твърдите скали чуковете ни заиграеха по твърдите глави на пазачите. Със сигурност щяхме да ги надвием. Някои от нас щяха да бъдат повалени от куршумите на охраната, но повечето щяхме да оцелеем. Проблемът беше после какво щяхме да правим. Накъде можехме да избягаме? Та нали цялата страна беше превърната в един огромен концентрационен лагер. Макар и отвъд оградите на нашето трудово възпитателно общежитие режимът да изглеждаше по-лек, пак си беше затворнически.

А аз блъсках ли блъсках по камъните. Представях си, че бялата повърхност всъщност е главата на Димитров или Младенов, но това не ми помогна. Отчаях се отново. Не можех да се примиря, че младият ми живот ще премине без никакъв смисъл и ще завърши безславно, и в агония, на тази противна кариера. Бях готов да извикам от ужас, но стиснах зъби и се върнах към сигурната тактика за оцеляване – мълчанието.

Кариерата се намираше в красива местност, обиколена от хълмове, покрити с непроходими гъсти гори. Разбира се, излишно е да казвам, че ние, които бяхте там, нямахме нито намерението, нито възможността да се любуваме на прелестите наоколо. Ако все пак някой оставеше чука, за да се изправи за кратко и погледнеше неவிждащо към живописната гледка, веднага се приближаваше или бригадир, или пазач, и почиващият си получаваше няколко тояги като покана да се върне към работа. От мен да знаеш, Алекс, дрянаниците по гърба могат да мотивират много успешно.

От времето, изкарано в къртовски труд на кариерата, още нещо ми правеше силно впечатление. Тишината. Беше така плътна, че чак я чувах като звук. Зная, че звучи странно, но аз наистина я чувах. Шумът от ударите по скалите, виковете на охраната, песента на птиците, охкането на лагерниците само подчертаваха тишината. Сякаш хълмовете и дърветата гледаха театрална постановка от първия ред. Притаили дъх, вперили поглед в случващото се пред очите им, наблюдаваха или ни съчувстваха, или само мълчаливо се наслаждаваха на разнообразието, което внасяхме в спокойното им съществуване.

Съжалявам, че разказът ми е хаотичен, но сега, когато говоря за онези дни, чувствам, че трябва да изрека всичко, което някога съм усещал там. Глупаво е, но си мисля, че ако пак млъкна, този път ще бъде изгубен. Ще бъде заличен като личност. Ето защо ти споделям всичко това, Алекс. Истината за онова, което преживяхме и чувствахме не може да остане потулена. Не трябва. Дълга го не само на себе си, Алекс. Дълга го на бащата и сина Енчеви и на всички, които оставиха живота си на онези безчувствени камъни. Дълга го на теб, и на твоята жена, и на бъдещите ти деца.

Благодаря ти, че си тук и имаш търпение да ме изслушаш. Наистина го оценявам. Но да се върна към историята с танца. Стана някъде около 12 часа. Разбрах го по позицията на слънцето. Умората в мускулите беше силна, но болката в гърба от вчерашния побой бе станала нетърпима. Мислех си, че ще припадна от изто-

щението, когато единият от бригадирите извика да спрем работа. Оставих чука и се огледах плахо, за да видя какво предстои. Другите лагерници също положиха инструментите си на земята и с наведени глави се отправиха към равно място, в близост до ръба на кариерата.

Строиха ни в дълга редица. Погледнах в лицата на стоящите от двете ми страни братя по съдба, за да видя дали ще мога да отгатна какво следва сега. Първоначално предположих, че предстои обяд или поне малка почивка, но бързо се разубедих. Не виждах никъде баки с храна, а и физиономиите на другите лагерници изглеждаха още по-обременени. Стомахът ми се сви в очакване на някаква неясна заплаха. Тишината отново писна в ушите ми, сякаш за да ми напомни с подигравателния си тон, че съм жалък страхливец. А аз, Алекс, наистина се чувствах като малък, незначителен пъзльо, който е на път да се разциври.

Единият от бригадирите излезе пред строя, обърна се към нас и с противния си глас изрева: „Ей, веселяци, готови ли сте?“. И докато другите в един глас извикаха „да“, от моята уста излезе само топъл въздух, защото нямах никаква представа за какво точно трябва да съм готов. Изведнъж чух слаб шум, който постепенно се усилваше. Първоначално помислих, че е тътен от приближаваща буря. Погледнах към небето, по посока на тропота с неопределен произход, но то бе кристално ясно. Нямах никакъв изглед времето да се промени през следващите часове. Тогава осъзнах, че *бурята* се задава някъде отдолу, откъм дефилето под нас. После видях приближаващия пушек и разбрах, че странният звук принадлежи на преминаващ през долината влак.

Дотогава нямах представа, че това самотно място е възможно да бъде посещавано от цивилни хора, които нямат пряка връзка с живота на лагерниците. Грохотът препускаше към нашето място и точно когато иззад ъгъла на най-близкия хълм, на около двеста метра от нас, се появи туловището на локомотива, бригадирът изкрещя с цяло гърло: „Три-четири!“ . Изнемошелите ми съседи по

редица ме хванаха за ръцете, единият от едната страна, другият от другата, и ме задърпаха наляво. Предположих, че бягат от нещо, но се оказа, че движенията им следват някаква логика. Две стъпки напред и една назад. И отново, две напред, една назад. И после пак.

Краката ми инстинктивно хванаха ритъма и започнаха да копират същите движения. Раз-два напред и хоп назад. Тогава ме сподобих мисълта, че ние, окаяните, безгласни затворници танцувахме все едно сме на сватбено тържество в ресторант, а не на зловеща каменна кариера, която дълго време е била погребален агент, верен съучастник в погубването на множество хора.

Бригадирът отново изрева, този път нещо от рода на: „По-бдро! Весело! А, така!“ . Докато кръшното хоро се виеше като ранена змия, на мен устата ми пресъхна. Никога преди не бях чувствал такова унижение. Ако можех да избирам, Алекс, хиляди пъти бих предпочел да ме налагат с дряновиците, вместо да правя тези ужасни стъпки – две напред и една назад. Може да ти се стори пресилено, но всяка следваща крачка, която правех по време на това ненормално, нереално хоро, сякаш откъсваше по едно голямо парче от кръвясалата ми душа. Със сигурност танцът не е траел повече от минута-две, не помня точно, но тези кратки мигове се оказаха най-дългите в живота ми. Накрая знаех, не с ума, а със сърцето си, че никога повече няма да съм същият човек. Нещо в мен се пречупи там, Алекс. Още първия ден от престоя си в лагера. Най-странното е, че се пречупих от танц, а не от бой, например.

Междувременно влакът бе наближил толкова, че можех да видя лицата на пътниците. Бригадирът изрева: „Стой!“ . Ние се заковахме на място. „Усмихни се“, продължи да нарежда противният, нискоchel отговорник за окаяните танцьори и после изстреля една последна заповед: „Вдигни ръка за поздрав!“ . Лагерниците вдигнаха ръце и започнаха да ги размахват над главите си. Аз ги последвах, само дето, вместо да се хилия изкуствено като тях, се разплаках, без да издам никакъв звук. През сълзи за кратко зърнах път-

ниците във влака. Бяха толкова много и така различни. Имаше малки момчета и момичета, млади двойки и възрастни мъже и жени. Дечица ни махаха с ръчички, опрели чела на стъклата на вагоните. Сигурно си мислеха, че сме група веселяци, които се забавляват на излет сред природата. Погледите ни се срещнаха за миг. След това влакът отмина по пътя си, а ние останахме и продължихме да трошим камъни до вечерта.

IV

ПЪТУВАНЕТО

– Сега стана ли ти ясно защо реагирах така на сватбата? – попита дядо ми, а гласът му издаваше, че е изтощен от вълнение.

Не знаех какво да отговоря. Ако бях направил коментар на чувството, сигурно щях да изтъряся някакво евтино клише, от което щеше да ме е срам, затова станах и силно прегърнах стареца. Само така можех да изразя обичта и състраданието, които чувствах към него в онзи момент.

По време на разказа на моя роднина, бивш лагерист, не отроних нито дума. Не подозирах, че старецът може да говори без спиране в продължение на часове, и то да говори увлекателно като завършен актьор, който заслужава да бъде номиниран за годишните театрални награди. Така се бях пренесъл на онова ужасно място, че почувствах от първо лице описаните събития. И в края на историята, поне тогава си мислех, че това е краят, слънцето бе избягало далеч на запад, пръчките продължаваха да стоят мълчаливо, комарите нагло демонстрираха, че ефектът от лосиона е преминал, но за мен това бяха просто далечни подробности.

Разказът с танцуващия Христо ме потресе по-дълбоко, отколкото очаквах, но обърнах внимание на това обстоятелство едва след няколко седмици. Дотогава, на пръв поглед всичко в подредения ми живот изглеждаше както преди разказа на стареца. Работата спореше и дори в някои случаи ми доставяше удоволствие. Отношенията с крехката ми съпруга, макар и да бяха белязани с очарователните предизвикателства, съпътстващи началото на съвместното съжителство между двама души, обещаваха, че скоро характерите ни ще се разделят с острите си ръбове и като добре смазана машина ще се задвижат в посоката на един поносим, дори щастлив семеен живот. Освен хармонията в професията и наличието на

домашен уют, и с приятелите всичко беше наред – срещахме се два пъти седмично, за да играем футбол и да си побърбим като в доброто старо време, когато бяхме безотговорни хлапаци. С други думи, ако трябва с едно изречение да обобщя – морето от емоции в душата ми на повърхността изглеждаше спокойно, но... Но невидимите подводни течения, извиращи от миналото, постепенно напомниха, че съществуват, приближават и се готвят да увеличат силата си.

Една неделна сутрин със съпругата ми седяхме от двете страни на малката масичка, в малката кухничка на малкия ни апартамент, вдишвахме от аромата на силното кафе и както обикновено по това време, разговаряхме за незначителните събития и непостоянните взаимоотношения, които са част от ежедневието ни. В един момент поисках да сменя темата и реших, че ще е добре да споделя с жена си това, което отскоро ме вълнуваше не през дните, а през нощите ми.

– В последно време трудно заспивам – казах, докато избърсвах струйката кафе, стемна се по брадата ми. – И мисля, че зная каква е причината.

– Изобщо не съм разбрала, че имаш проблеми със съня. Аз си спя по осем часа като бебе – на свой ред разсеяно се обади жена ми, но скоро се усети, че не говорим за нея, и с променен тон ме запита: – Каква е причината, Алексче?

Трогнах се от мисълта, че избраницата на живота ми се интересува от случващото се с мен и затова се опитах да бъда изчерпателен в отговора си:

– Не мога да се отърся от спомена за риболова с дядо. Разказът на стареца наистина ми въздейства. Впечатли ме повече, отколкото предполагах. Случилото се с него в лагера точно и ясно обяснява защо е такъв чешит. Затворил се е в продължение на години и вътрешно е преживявал събитията, които са осакатили душата му по жесток начин. Пречупили са у него най-скъпото, което един човек притежава – душата, съвестта. После се е опитал да защити се-

мейството, си като замълчи, но самият той е паднал в капана на робството да не може да изговори мислите си. Можеш ли да си представиш какъв ад е да искаш да говориш, а де не можеш, защото се страхуваш за тези, които обичаш. Искаш да ги предпазиш и затова мълчиш. Ужасно е. Мъчно ми е за него, но сега го уважавам повече. Знаеш, аз ти споделих тогава, след срещата ни, какво е преживял, но друго си е от първо лице да го чуеш, и то от разказвач като дядо ми. Та в общи линии това ме мъчи през нощта. Мисля си за дядо и искам да науча още за него. Още за оня период от живота му. Но не смея да му се обадя, за да не би да установя, че се е затворил отново в черупката си.

– Обади му се още сега, Алексче – нежно предложи младата ми съпруга и продължи, като употребяваше кратки изречения, а за засилване на ефекта от думите си правеше неголеми, но забележими паузи между тях. Гласът ѝ издаваше увереност, от която прозираше, че е мислела по темата за взаимоотношенията с дядо ми: – Другата седмица... в петък вечерта след работа... Можете да попътувате. Само двамата. За целия уикенд. Ще си говорите. Той ще сподели още за живота си. Ти ще споделиш за себе си. Ще се опознаете по нов начин. Какво ще кажеш? Виждам, че го обичаш. Сега е времето да го опознаеш повече. Утре може да е късно.

– Мъдро говориш, съпруго – казах на шега, докато мислех върху предложението. – И къде ще идем двамата? На море? На риба вече ходехме, но може пак.

– Не зная точно къде, но сигурно има някаква местност, която да предразполага към това, дядо и внук да си говорят. Ще отседнете в малко хотелче, ще се разхождате, ще хапнете в някое ресторантче и ще си прекарате добре.

Погледнах към часовника на стената и някакво странно чувство на тъга проникна в сърцето ми. Помислих си: *Кога ли дядо щеше да напусне този свят? Колко ли още му остава?*

– Мисля, че ще е добре да отидем на място – казах.

– На кое място? – попита жена ми зарадвана, че предложението ѝ вероятно ще бъде прието, без да бъде подложено на честите ми невинно-саркастични шеги по адрес на някои от нейните възприятия за заобикалящата ни действителност.

– В лагера – заявих развълнуван. – Там сигурно вече няма нищо за гледане, но може би е добра идея да стъпи на земята, върху която е бил белязан целия му живот. Когато разкаже всичко, което помни оттогава, може да намери покой за себе си. Не знам, може би е глупава идея, но може и да не е. И да ти кажа честно, аз самият искам да отида и да видя онова място със собствените си очи. В крайна сметка, по някакъв начин и моят живот е свързан с това, пропито с кръв и житейски трагедии парче земя. Там съм бил лишен от възможността да имам пълноценен и приказлив дядо.

Жена ми се усмихна нежно и с шеговито лукав израз на лицето заяви:

– Значи е решено. В другия петък заминаваш с дядо си на кратка почивка. Най-после ще посветя няколко дни на себе си. И ще си отдъхна от теб. Ама за малко, защото ако се забавиш повече от три дни, ще ми липсваш.

В същия ден се обадих на стареца и му подхвърлих идеята. Той не отговори нищо. Мълчеше от другата страна на телефона, сякаш не бе чул нищо от предложението ми. Трябваше да го попитам дали е разбрал това, което му бях казал. Той отговори утвърдително и тихо прошепна, че ще ми каже до вторник дали ще дойде, или не, след което връзката прекъсна.

Във вторник привечер джоба ми започна да вибрира точно когато отключвах входната врата на малкия ми апартамент. Оставих двете пълни с покупки торби, погледнах телефона и видях на дисплея изписано името Христо – дядо ми. С леко изтръпнал от тежестта на продуктите показалец, натиснах бутона със зелената слушалка.

– Алекс? – чух от другата страна.

– Аз съм, дядо – топлият глас на стареца разпръсна свежи капчици радост и напомним, че на думата на този човек може да се разчита. – Как си?

– Добре съм, Алекс. Стяга ме малко кръста, но не е нещо сериозно. Болестите на възрастта. Нали знаеш?

– Не зная, дядо – ухилих се до уши. – Аз съм млад още. Но сигурно ще разбера един ден.

– Вярно. Прости ми, Алекс, но явно и умът ми не е много на мястото си.

– Глупости. Ти си един от най-паметливите старчоци, които познавам.

– Значи не познаваш кой знае колко старчоци, – развесели се за миг дядо Христо и после многозначително замлъкна.

Усещах дишането му в слушалката. Аз също притихнах, но не за дълго. Не исках да измъчвам допълнително добрия ми дядо и затова го попитах директно:

– Какво реши за пътуването ни?

Мълчанието от другата страна излъчваше вълни на напрежение.

– Дядо – повиших глас, като се надявах, че силата на звука ще подейства като шамар на изпаднал в шок при автомобилна катастрофа начинаещ шофьор, – какво реши? Ще ходим ли на онова място, или не?

Старецът се изкашля и плахо отвърна:

– Мисля, че ще е добре да се върна там, Алекс. Готов съм да се върна.

– Много се радвам да го чуя, дядо – изпях от своя страна емоциите си. – Ще бъде супер да бъдем двамата.

– Да.

– И да продължиш с историите си.

– Да, Алекс. Струва ми се, че искам още нещо да ти споделя.

– Знаех си – казах нежно.

– Има много истории, които не успях да ти разкажа през онези няколко часа на риболова, но една ми е постоянно в ума. Ще ти я разкажа там. На мястото.

Усетих мека топлина от очакването за предстоящото преживяване с любимия ми дядо. През следващите няколко минути обсъдихме подробностите по пътуването и се разбрахме за мястото и часа на заминаване. Щях да си взема ден отпуск, за да имаме целия петък на наше разположение. Уговорката бе изяснена, разговорът изчерпан, набързо си казахме по едно учтиво „до петък“ и със същия, доскоро изтръпнал от тежестта на продуктите, показалец натиснах бутона с червената слушалка.

Стрелката на часовника забави темпото си през следващите часове, но неизбежното се случи и петък най-сетне се появи на календара на стената. Посрещнах го, когато алармата ме подкани да се приготвям за тръгване. Набързо се оправих, целунах по челото спящата в леглото красавица и на пръсти се изнизих от дома. В пет и тридесет сутринта спрях малката си червена кола пред входа на блока, в който живееше старецът и се приготвих за чакане. Той обаче не ме остави да чакам. Пристъпи иззад едно дърво, държащ малка чантичка в ръка. Леко прегърбен, приближи колата, отвори предната врата, седна, сложи багажа си между краката и ме поздрави.

– Здравей! – бодро отвърнах от своя страна. – Как си?

– Добре съм, Алекс. Кръстът още ме боли, ама ще мине.

– Готов ли си?

– Мисля, че да. Даже се вълнувам. Може би като се върна там, ще изгоня някои от тия призраци от миналото, които често ме спождат.

– Сигурен съм в това – казах и сякаш за да потвърдя, че активната позиция наистина гони призраци, завъртях ключа. Двигателят изръмжа и аз небрежно натиснах педала на газта като младежко обещание за предстоящото ни приключение.

Коланите бяха сложени, пътниците бяха налице, както и багажът – пътуването можеше да започне. И то започна, но не така, както очаквах. Настроението ми малко спадна, защото в началото не говорехме много. Разменихме само няколко думи за това, откъде ще е най-бързо да стигнем до Л., градът намиращ се в близост до някогашния лагер. След като с малко невинни разногласия стигнахме до консенсус относно маршрута, споменах, че жена ми запазила две единични стаи в хубаво хотелче, и разясних, че решението ѝ да бъдем отделно е взела, защото съм хъркал и се притеснявала за удобството на другия човек с мен. Дадох и малко информация за времето през почивните дни, според прогнозата по националната телевизия, и после дядо задряма.

Навън започна да се развиделява и инстинктивно увеличих скоростта до малко над допустимите деветдесет километра в час. Дървета, поля, селски къщи и дворове препускаха в обратна на нашата посока, а аз си мислех за предстоящите дни с дядо. „В най-лошия случай, може да се затвори в себе си и ще ми бъде скучно, но това няма да е кой знае какъв проблем. В най-добрия случай старецът може да отвори отново сърцето си и да разказва, което в крайна сметка е и една от най-важните цели на пътуването“. Постепенно пейзажът навън започна да се вижда все по-ясно, с което се върна и надеждата, че дядо и аз ще се насладим максимално на дните, които ни предстоят.

Видях крайпътно заведение и рязко завъртях волана към празния паркинг. Пиеше ми се кафе и не можех вече да чакам. Двигателят спря да мърка и спътникът ми се събуди.

– Много ли спях? – попита сънено старецът.

– Не мисля – отговорих. – Всъщност не зная. Поизгубих представа за времето. Искаш ли да закусим?

– Не, Алекс. През тези дни нещо изгубих апетит.

– А на мен ми се пие кафе. Да слезем, дядо. Имам нужда от малко почивка.

Спътникът ми даде знак с глава, че е съгласен да се разтъпче, но малко преди да отвори вратата, се обърна към мен и стисна силно рамото ми.

– Благодаря ти, Алекс – изрече отчетливо и продължи: – Наистина оценявам това, което правиш за мен. Когато ме покани да идем на онова място, се уплаших. Да ти призная, малко ти се подразних, че продължаваш да се бъркаш в миналото. Подразни ме, ама за кратко. После преспях и разбрах, че това е добра възможност. Омръзна ми да живея в онези стари страхове. Трябва да ги преборя най-сетне.

– Няма нищо, дядо – в отговор изсумтях развълнувано и весело добавих: – Аз всъщност го правя и за себе си. Обичам да съм близо до теб. А и ти имаш още да разказваш, нали?

– Не съм ходил в лагера, откакто ме пуснаха – дядо ми продължи, сякаш не бе чул въпроса ми. – Бях се зарекъл кракът ми да не стъпва повече там... Но сега си мисля, че е важно да се върна.

– Разбирам. Сигурно ще ти е тежко да видиш местата, които са свързани с преживяното страдание, но сега е различно.

– Да.

– Минало е много време. Много вода е изтекла, както се казва... а и сега си с мен.

– Да.

– Всичко е различно – повторих с натъртване основния акцент на насърчителното си послание.

– Така е – плахо потвърди старецът.

– Сега си свободен и по свое желание отиваш там. Ръцете ти са развързани, няма милиционерски конвой и винаги можем да обърнем колата и да се върнем във Видин.

Възрастният мъж на седалката до мен направи тъжна гримаса, неуспешно имитираща усмивка, и рязко дръпна дръжката на вратата.

– Все пак ще хапна нещо – каза и слезе от колата.

Два часа по-късно паркирах колата пред бяла, спретната, добре изглеждаща къща, с две липи отпред, на чиято фасада пишеше „Семеен хотел *Двете липи*“. Стихотворението за къщурката и вече споменатите дървета изникна от пепелта на спомените ми, докато затварях багажника с чанта в ръка, и заподозрях, че именно това е ефектът, който собствениците на хотелчето са търсели. Възхитих им се, но не оставих мисълта за връзката между бизнес стратегията от настоящето и възвишеното ни поетично наследство да завладее съзнанието ми. Имах по-важна работа – да изкарам пълноценно следващите дни в непосредствена близост до дядо ми.

Настанихме се в две съседни единични стаи. Разделяше ни една-единствена стена. По мое мнение ред тухли, мазилка и бежова боя нямаше как да изолират качествено шума от евентуалното ми хъркане, но все пак остана надеждата, че старецът ще заспи дълбоко, а и вече не чува така добре, както на младини. Когато пристигнахме в Л., беше ранният следобед. С дядо се разбрахме да ударим една хубава дрямка и да се видим към 5 часа за кратка разходка и вечеря. Аз от малък държа на точността и затова две минути преди уречения час, се появих в уютното фоайе на хотела. Дядо ми вече беше там – спретнато облечен и леко напрегнат, както обикновено.

– Отпочина ли си? – попитах.

– Не успях да заспя, Алекс. Но полежах. Кръстът ме наболява. Сигурно от пътуването. Ама ще мине.

– Всичко ще бъде наред, дядо. Ще мине. А ти и аз сега ще се забавляваме. Нали? Първо ще се поразходим из центъра, после ще си хапнем хубаво, а утре сутринта ще идем на мястото.

– Да. Ще идем.

И с бавни стъпки тръгнахме за вечерната си разходка из наскоро ремонтирания централен площад на града. Говорихме за общи неща. Малко политика, спорт, време, риболов, разбира се, и два-три спомена от младежките години на стареца. От годините преди лагера. По някое време забелязахме, че светлината на деня бе отслабнала значително и се отправихме към наглед приличен ресто-

рант, кацнал върху няколко колони, точно над реката, която разсича града през средата. Седнахме на маса за двама, с изглед към водата, която вече красиво отразяваше блясъка от уличните лампи и зачакахме сервитьора с копнеещи стомаси.

И очакването, в крайна сметка, си струваше. Вечерята се оказа доста вкусна, а бутилката червено вино разля нежна топлина в телата ни и развърза още повече езиците ни. Тогава, на онази маса за двама, усетих колко близък всъщност ми е станал този възрастен, прекрасен, много страдал човек. Непознатата досега нежност завладя душата ми и за малко да ме принуди да материализирам новооткритото чувство в солени водни капчици, излизащи от очите. И вероятно за да потисна възможността да изглеждам уязвим, неочаквано за мен самия, започнах да говоря. Разказвах за епизоди от минали събития, които той, затворен и отделен от динамиката на семейството, бе пропуснал да сподели с нас. Описах му също и в какво точно се изразява работата ми и какви планове за в бъдеще имам.

– А деца? – прекъсна ме деликатно с дълбокия си глас. – Искате ли да имате деца?

– Разбира се – отговорих нервно, сякаш жена ми току-що бе приета в родилното с изтекли води.

– Питам, защото ми се иска да си видя правнуците, преди да премина от този свят.

– Не се притеснявай, дядо. Ще живееш още много време. Ще ги видиш правнуците.

– Правнуците... – усмихна се благо старецът, – една-две мънички топчици с радост бих подържал в ръцете си.

И двамата се разсмяхме на глас. Беше едва първата ни вечер, а се оказа съвършеното преживяване, които дядо и внук можеха да имат. Не исках времето ни в ресторанта да свършва така бързо, но стрелките на стенния часовник ме върнаха на земята със суровата констатация, че има желаниа, които са неизпълними. Станах сериозен и с делови тон се обърнах към дядо ми:

– Късно е вече. Трябва да се връщаме в хотела, че утре дълъг ден ни чака.

– Благодаря ти, Алекс. Благодаря за всичко, което правиш за мен.

– Стига, дядо. Аз съм задължен.

– Не говори глупости, момчето ми.

– Задължен съм ти, че те имам, че си точно такъв – почти успях да сдържа сълзите си, но не съвсем.

– Аз не съм нищо особено – отвърна неестествено рязко старецът. – Аз съм... много, много, слаб. Знаем го, защото видях и другото. Видях как изглеждат и какви са силните хора.

След последните му думи стана неудобно тихо. Разпознах намека на мълчанието и използвах случая, за да платя сметката. Оставих десет процента бакшиш по стар (небългарски) обичай, хванах под ръка възрастния си любим роднина и отново ободрени, този път от вечерния въздух, се отправихме към белия хотел, с двете липи отпред, в очакване на утрешния ден.

V

МЯСТОТО

Легнах веднага, след като на етажa се разделихме със стареца, но не успях да заспя до два сутринта. Непознато притеснение хвана здраво гърлото ми и не го пусна часове наред. Задушавах се и се въртах в леглото в отчаян опит да си поема въздух. Изпаднах в паника. Стаята се стесни и се напълни с прозрачни, призрачни същества. Не зная как, но бях уверен, че около леглото танцуват сенките, които години наред са населявали тази земя. Някак си хотелската ми обител се напълни с тълпи от същото страховито, непознато и кърваво минало, което, макар и отдалеч, скоро предстоеше да срещна. Безплътните тълпи се промъкваха бързо до леглото ми и с лекота ме докосваха. Опитваха се да ме сплашат. Лепкавите им пръсти с досадно постоянство отваряха клепачите ми, за да ги погледна право в очите, но аз не исках. Може би още тогава трябваше да се изправя лице в лице с тях, но не го направих. Не бях подготвен. Уплаших се, защото инстинктивно знаех, че са отблъскващо грозни и зловещи.

А те говореха ли, говореха... От всичките неразбираеми думи, които шепнеха, само на две успях да схвана смисъла „въдворен завинаги“. „Странно“, помислих си и продължих да слушам неспирното бърборене. Излизащото от устата им звучеше така, сякаш изричаха жестоки проклетия по мой адрес. Целяха да ме заставят да спра да се ровя в кървавите дни от младините на дядо ми. Докато усещах присъствието им, онемях. Изгубих думите си. Не знаех как да се държа с всички тези призраци със затворнически дрехи и онези, навлекли милиционерски униформи и нарамили автомати. Болзено беше самото им съществуване в ума ми. Болеше ме много, защото с появяването им изникваха все още неотговорени въпроси, които сякаш пронизваха с щикове душата ми. Разбирам,

че казаното дотук звучи абсурдно, но за мен беше реално преживяване, което вероятно никога няма да забравя.

Светнах лампата. Призраците се изпокриха по ъглите. Светлината обикновено ме успокояваше, но не и тогава. Седнах в леглото. Погледнах към стената. Какво ли правеше старецът от другата страна на тухлената преграда? Можеше ли да заспи, или същите фантоми бяха тършували и в неговата стая? Отново в съзнанието ми изникна споменът за разказите на дядо ми. Странно защо, преди онзи риболов нямах никаква представа за епохата на комунистическия гнет? Кой се беше постарал аз и цялото мое поколение да тъне в неведение за случилите се, не чак толкова отдавна, събития? И защо хората продължаваха упорито да мълчат, а на тези, които все пак искаха да говорят, гласът им оставаше нечут?

Изправих се и започнах да ходя напред-назад. От целия хаос в главата ми една мисъл придоби ясни очертания. Трябваше да се запозная по-добре със случилото се през онези дни, защото бях сигурен, че скритото там носи отговорност за сегашния, на моменти абсурден, свят. Същия неразбираем свят, изпълнен с отчаяние, когото бях принуден да населявам заедно с другите като мен, непукисти по неволя. Исках отговори и бях решен да ги получа, каквото и да ми струваше. Само трябваше да почакам малко. Поне до сутринта. Хвърлих се обратно в леглото. Изключих лампата и постепенно се успокоих. Не след дълго заспах, без да се интересувам дали призраците са в стаята, или са хванали пътя.

Алармата ме събуди в седем часа. Бях спал едва пет часа, крайно недостатъчно за изтощеното ми от непознати емоции тяло. Набързо отхвърлих ангажимента със сутрешния тоалет и слязох във фойейето. Планът ми беше да се обърна към човека на рецепцията, за да получа информация как да стигна до мястото. Оказа се, че младежът зад тезгяха не знае нищо за лагера, но бе достатъчно любезен да повика и разпита един възрастен господин с бяла престилка и алено лице, който работеше в кухнята на ресторанта. Човекът, в желанието си да бъде полезен, почервеня още повече и с

готовност на поет-идеалист ме претрупа с разнообразна информация, дори начерта подробна карта върху салфетка. Благодарих от сърце и излязох навън.

Старецът ме очакваше, изправен като часови пред президентството, избръснат, спретнат и с лице, лишено от емоция. Само дето аз си знаех, че вътре в душата му кипи вулкан.

– Здравей, дядо – поздравих стареца с ентузиазъм на приключил нощната си смяна работник-меланхолик. – Искаш ли да закусим?

– Може, ако ти си гладен, Алекс. На мен не ми се яде.

– Аз се нуждая от силно кафе и обилна закуска. После тръгваме.

Дядо ми се усмихна вяло и напрегнато попита:

– Знаеш ли как до стигнем дотам? Аз нямам никаква представа. Не съм ходил сам. Тогава ме водиха. А и сега всичко изглежда различно.

– Не се притеснявай, дядо – отвърнах и оптимистично тупнах стареца по гърба. – Свършил съм си добре домашната работа. Имам представа как да стигнем до лагера, даже се сдобих и с карта. Не е далеч. Няколко километра е от центъра на града.

Тази новина донесе нужното успокоение у възрастния ми роднина. С бавни стъпки се отдалечихме от малкия спретнат хотел с двете липи отпред. На няколко преки от базовия ни лагер намерихме непретенциозна закувалня, но само аз влязох вътре, за да изпълня сутрешния си ангажимент към стомаха. Набързо погълнах баничка, бозичка и дълго кафе, а старецът, потънал в размислите си, мълчаливо стоеше отвън – отдалечен на няколко метра и много години от мен. Когато свърших със закуската, се приближих до дядо ми, сложих ръка на рамото му и нежно го заговорих:

– Можем да тръгваме. Готов ли си?

Той се обърна към мен с неவிждащ поглед, сякаш душата му още не се бе прибрала у дома, в тялото, след дългото пътуване във

времето. След малко обаче познатата светлина се появи в очите му и той отговори:

– Да ти кажа честно, не зная. Малко ме е страх, а и ме е яд. Не знаех, че съм чак такъв слабак. Не можах да мигна. Спомените ме връхлетяха през нощта. Имам чувството, че на свиждане ми дойдоха всички хора, които познавах от лагера.

– Знам за какво говориш – подхвърлих с разбиране и горчива усмивка се появи на лицето ми. – И аз преживях нещо подобно през нощта, нищо че тези, които посетиха стаята ми, бяха напълно непознати. По едно време помислих, че ми се е разхлопала дъската, но сега всичко е наред. Може би историята по тези земи наистина се опитва да говори. Не иска да бъде погребана.

– Съжалявам, че не си успял да си починеш добре. Успя ли поне малко да поспиш?

– Да, но искам още. Само дето не сме дошли тук, за да спим. Трябва да тръгваме.

Хванах под ръка любимия старец и тежко закрачихме към хотела, където бе паркирана колата. Запалих двигателя и бавно потеглих по посока на някогашния лагер. Знаех, че не след дълго ще пристигнем, затова няха намерение да натискам силно газта. Незъзнателно отлагах момента на срещата с миналото, което имаше особено значение и в моя млад живот.

Моторът на колата мъркаше приспивно, докато ние със стареца мълчахме напрегнато. Не след дълго забелязах отбивката от главния път за София, която водеше към лагера. Тя бе почти скрита от обраслите от двете страни храсти и единствено картата-салфетка ме предпази от това да пропусна завоя. Доволен, че уцелих пътя и благодарен за картографическия талант на човека с червеното лице, подкарах по тясната алея. Сърцето шумно и безконтролно заппуска из неподготвените ми за такъв вид емоции гърди. След около триста метра тясното шосе направи лека чупка надясно и изведнъж пред очите ни се появи ръждясал портал с разслоена от времето светлозелена боя. Освен грозотата на портата другото

нещо, което веднага се набиваше на очи, бе немощно полегналата навътре ограда.

Натиснах плавно спирачката и колата спря недалеч от входа. Откопчях колана и понечих да отворя вратата на колата, но се спрях. Старецът до мен стоеше като вкаменен.

– Пристигнахме, дядо – казах и за доказателство инстинктивно посочих салфетката.

– Да, пристигнахме, Алекс – отекна ехото, излязло от устата на някогашния обитател на жалкия затвор, изникнал пред очите ни. И така, както си седеше с колана през гърдите, продължи да говори. – Помня този портал и ужасния зелен цвят. Неведнъж съм го гледал с омраза. Не знам дали можеш да си представиш какво е да мразиш портал, Алекс? Винаги съм го свързвал с усещането за празно обещание. Нали вратата е затова, да можеш да излезеш през нея и да идеш, където си искаш. Нормални живи хора през тази врата обаче само влизаха, така да се каже. Излизаха или под конвой до кариерата, или в пропити с воня на мърша чували. А сега, сега и порталът, и оградата изглеждат смешно жалки. Вече не вдъхват страх и не лъжат. Сега са само будещи съжаление останки. Времето си е свършило работата и ги е съкрушило завинаги.

– Да – не знам защо, но се почувствах длъжен да кажа нещо умно. – Така е, дядо. Времето е непобедим войн. Не съществува нито човек, нито пък има политическа система, които да спечелят битката с времето.

Немощният ми философски коментар остана нерегистриран, старецът протегна ръка и дръпна ръчката на вратата. Слезе от колата и леко прегърбен със ситни стъпки мина през портала. Последвах го, но той ускори крачка – ясен знак, че иска да го оставя сам. Нямах друго какво да сторя, освен да уважа многозначителния намек, и затова се отправих в обратната посока с намерението да придобия преки впечатления от някогашния лагер.

Бавно огледах местността. Нищо впечатляващо. На няколко места се виждаха разрушени сгради, които приличаха на изоставе-

ни краварници. Нищо обаче не издаваше, че някога тук е било препълнено с хора. И то не какви да е, а хора които по волята на безчувствен и зловещ комунистически владетел са били принудени да участват в ужасяващ танц със смъртта. Вдигнах очи и внимателно измерих мястото. Не беше голямо – колкото два среднотатистически училищни двора или може би колкото едно стандартно футболно игрище. Нищо и никакво парче земя, затворено от четирите страни от ниски, що-годе приятни за окото хълмове.

Разочарован тръгнах към развалините. Преди, когато не знаех какво да очаквам, въображението ми рисуваше една не много ясна картина, но все пак картина, в която имаше очакване. Може би същото това очакване бе предизвикало кошмарното преживяване в хотелската стая от изминалата нощ. А сега... Сега какво виждах? Трева, пръст и остатъци от постройки, които със сигурност, дори когато са били използвани по предназначение, са изглеждали като обори за добитък. И това не беше най-важното. Най-потискащ бе фактът, че не чувствах нищо. Ни най-малък намек от емоция. Или на тази земя нищо не се бе случило, или душата ми по необясним начин, в рамките на няколко часа се бе превърнала в пустиня.

Приближих руините. Минах през отвор – някогашен прозорец, и се оказах във вътрешността на стая. И четирите стени все още съществуваха, но бяха съборени до половината, а от покрива нямаше и помен. Останките отвътре изглеждаха точно толкова жалки, колкото и порталът, и оградата на лагера. Направих няколко крачки във всички посоки – видим израз на отчаяното ми желание да почувствам мястото, така да се каже, но нищо не се получи. Никакво усещане. Нищо. Все едно, че се намирах на досаден излет в невзрачна местност с безлична компания. „Жалко“, казах на глас и реших, че ще е най-добре да седна на порутения перваз и така да дочакам завръщането на стареца. Седнах и от нямане какво да правя, заразглеждах стените.

Едва тогава видях, че те бяха покрити с надписи. Опитах да ги разчета и когато това се случи, се захилих иронично, защото уста-

нових, че съдържанието на току-що откритите йероглифи не бе от значение за историческата наука. Някои от текстовете бяха с непорочно съдържание, други бяха лишени от всякакъв смисъл, а трети... Те ми бяха добре познати, защото и аз, когато бях влюбен тийнейджър с жадна за ласки душа и разкривен почерк, разкривах по подобен начин тайната на сърцето си, изразена в мечтата за вечно споделени чувства в изписването на квази математическата формула $A+M=BNL$.

Разсмях се при спомена за невинния сладуран, който бях преди години, когато чух шум от приближаващи стъпки откъм гърба ми. Обърнах се, но не видях никого.

– Дядо, ти ли си?

– Аз съм, Алекс – прозвуча гласът на стареца и миг по-късно на прозореца се появи образът на бившия лагерник. – Какво правиш тук?

– Помислих, че ще се натъкна на нещо интересно, но освен няколко глупави надписа на местни младежи, няма нищо любопитно.

Освободих първаза и дядо ми го прекрачи, за да се озове при мен в стаята. Изступа с ръка изцапания си панталон и бавно се завъртя във всички посоки, внимателно оглеждайки порутените стени. Опита се да каже нещо, спря се, но не след дълго, все пак заговори:

– Тая стая, в която сме сега, беше канцеларията на старши лейтенант Владимир Димитров. Същият онзи садист, за когото ти разказвах. Помниш ли? Тоя, дето заповяда да убият бащата и сина Енчеви. Тук, в тая стая се напиваше като прасе и после вилнееше из лагера. Що народ погуби този изверг! Съсипа не само тия нещастници, които унищожи физически, но и всички нас, които доживяхме да напуснем лагера. Тръгнахме си, но случилото се на това място така и не си тръгна от нас. Бяхме жигосани завинаги.

Извинявай, Алекс, че ти надувам главата с моите оплаквания, но се развълнувах. Ето там му беше бюрото, а точно тук, дето си застанал, имаше масичка с празна ваза, но някои от лагера шушне-

ха, че не е точно празна, защото сутрин винаги била пълна с водка. Понякога се шегувахме, че със старши лейтенанта сме като един организъм – той се налива със спирт, а после нас ни боли главата.

– Тъжни шегички – горчиво се разсмее старецът и посочи развалините, които ни бяха обградили, – и като говорим за смешки ето и още една тъжна шега: можеш ли да си представиш, че тия развалини някога бяха административната сграда на лагера. Сега ми прилича на изоставена зоологическа градина, защото някога тук се помещаваха всички ония зверове. Ако знаеш само, Алекс, колко зверски бой са видели тия стени и колко кръв е изпила тая земя, на която стъпваш сега? Тояги играеха, подигравки се сипеха, псувни се лееха, счупени зъби хвърчаха... Както се казва, бедна ти е фантазията.

– О, дядо! – възкликнах и същевременно се изненадах от появилата се изневиделица дрезгавина в гласа ми. Докато старецът говореше, нещо неочаквано се бе случило с мен. Започна като лека тръпка, реакция от слаб токов удар, която премина през всеки мускул, става и сухожилие и накара всяко косъмче по тялото ми да настръхне. Може да прозвучи нелепо, но докато слушах думите на лагерника Христо, физически усетих нещо мокро да обгръща краката ми. Постепенно започнах да се вцепенявам от страх. Сякаш току-що бях нагазил до колене в локва с червена, лепкава течност. „Кръв“, казах си и в същия миг ме обзе едновременно и невъобразим ужас, и дълбоко вътрешно успокоение. Второто бе резултат от факта, че най-сетне почвах да получавам това, за което бях дошъл.

– Ей там – старецът продължаваше да обяснява като професионален екскурзовод и небрежно махна с ръка в северна посока, – от другата страна, в съседната стая се помещаваше оня изрод майор Иван Младенов, заместник-началникът на лагера. Още ме побиват тръпки само като чуя името му.

– А къде е каменната кариера, за която ми разказа? – развълнувано изстрелях въпроса си. – Бих искал да ми я покажеш.

– Разбира се. Няма как да пропуснем да я видим.

– Не е много далеч, нали?

– Ето там, зад онова възвишение е. На около... не зная точно колко време ще ни отнеме да стигнем кариерата. Представата ми за разстояние доста се е променила оттогава. По онова време с тичане и бързо ходене стигахме за около четвърт час. Сега може би ще ни отнеме не повече от половин час.

– Можем ли да стигнем с колата? – въпросът се изплъзна от устата ми не защото нямаш желание да ходя пеша до кариерата, а по друга причина – опиянен от емоциите, които изпитвах, загубих част от връзката между главния мозък и езика.

– Искам да извървя пътя дотам, ако нямаш нищо против, Алекс. Искам да си върна всичките спомени и като премина по маршрута, предполагам ще е по-лесно да изплуват в главата ми забравените лица и факти.

– Богат и цветен речник имаш, дядо – отбелязах неоспоримата истина за таланта на стареца да разказва.

– Благодаря, Алекс. Ако си готов, можем да тръгваме.

Без да се бави, старецът премина пъргаво през прозореца и на мен не ми остана нищо друго, освен да го последвам. Настигнах го и двамата тръгнахме рамо до рамо към портала на лагера. Точно преди да излезем от външната страна на наклонената ограда, бившият лагерник се спря, хвана ме за лакътя, посочи наляво и каза:

– Ето там бяха тоалетните.

Погледнах към мястото, където някога са се намирали смърдящите паянтови, дървени клозети. В ума ми веднага изникна споменът за съдържанието на чувалите, които са били складирани зад тях. Изцапани в кафяво, или поне така изглеждали на лагерника Христо от разстоянието, от което ги виждал. Помислил си, че в тях има брашно, но после му се сторило странно, храна да бъде захвърлена небрежно зад миризливите тоалетни. И наистина, каква храна! Чувалите били пълни със смазаните тела на бащата и сина Енчеви. Инстинктивно поех дълбоко дъх в очакване да почувствам същата воня, която някога се е носела във въздуха, но не долових

нищо. През годините много ветрове бяха минали оттук и бяха отнесли смрадта от разлагаща се плът.

Въздухът като че ли се раздвижи и ние, доловили поканата му, смълчани продължихме към кариерата. В началото вървахме заедно, но постепенно старецът се разбърза, сякаш от това зависеше живота му. Предположих, че в спомените му са се върнали насочените към тялото му дула на автомати и го оставих. В началото подтичвах зад него, но по някое време се уморих и забавих темпото. Пътеката бе отъпкана и дори да изгубех от поглед дядо си, нямаше как да се отклоня от правилната посока. И наистина, след двадесетина минути стигнах до красива местност, обиколена от хълмове, които бяха малко по-високи от онези около лагера.

Ускорих крачка и изведнъж започнах да стъпвам по бели заоблени каменни късове. Така разбрах, че съм пристигнал до крайната дестинация. Огледах се във всички посоки, за да видя стареца, но него го нямаше. Продължих още двадесетина метра и стигнах до края на скала. Изненадан погледнах надолу към разкритото се пред очите ми дефиле. Видях дървета, храсти и... релси. Две успоредни железа излизаха иззад един от хълмовете и пресичаха цялата долина, за да се скрият някъде всред тия гори и възвишения. Същият железен път от разказа на дядо ми се извиваше пред мен.

Развълнувах се силно и в незнанието си какво да правя, затворих очи. Опитах да си представя някоя сцена от живота на дядо ми тук, но не успях. Притихнах за миг и тогава чух оня звук, за който спомена старецът. Чух тишината. Имаше плътен, тежък звук, наподобяващ кънтенето на тъпан. Имаше и точно определен ритъм, като от ударите на сърце. Краката ми инстинктивно хванаха този ритъм и започнаха да следват движения. Раз-два напред и хоп назад. Две стъпки напред и една назад. И отново, две напред, една назад. И после пак – точно както дядо ми е танцувал.

– Какво правиш, Алекс?

Чух познатия глас зад себе си и се заковах на място.

– Нищо, дядо.

– Стори ми се, че танцуваш.

– Да – признах засрамен. – Танцувах. Искях да ти вляза в кожата и поне малко да разбера как си се чувствал. Видях линията тук долу и си те представих в хорото заедно с другите лагерници. Ужасно е, дядо.

Старецът се усмихна тъжно и ме прегърна. Очите му бяха влажни. Покани ме с ръка да седнем на един голям камък и заговори:

– Благодаря ти, Алекс. Това, че искаш да се поставиш на мое място, наистина ме трогва. Нека ти кажа обаче нещо. Не ми тежи че ме унижаваха, а че не им се противопоставих. Ако само им се бях опълчил, щях да се запазя. Дори с цената на страдания, но щях да съхраня достойнството си. А аз се предадох и танцувах ли, танцувах.

– Не си ли малко суров със себе си, дядо? – насилих се да насърча стареца. – В крайна сметка, ти си бил един от многото нещастници, които са били смачкани тук. Какво си можел да направиш?

– О-о, можех да направя много! Можех да им се противопоставя – почти извика бившият лагерник Христо Александров, след което тихо продължи: – Стефан го направи. Направи го, а те при цялото си желание да го унищожат, бяха безсилни. И накрая той ги победи. Направо не е за вярване, но се случи. Един дребен младеж, от малък град в Северозападна България, срещу цяла тълпа от обезумели, жадни за кръв комунисти... и каква изненада... не можах да го пречупят.

Старецът спря да говори изведнъж и рязко се извърна към мен. Отворената уста и изцъклените очи, които видя, му подсказаха, че отново е предизвикал вниманието ми.

– Да ти разкажа ли за този човек, Алекс? Всичко се случи ето тук, на тия наслоени с мъка камъни. Сигурно ще ти е интересно.

Дядо ми не дочака отговор, защото без много усилия съзря в погледа ми жаждата за истории, и бавно и методично започна да

излага фактите по случая Стефан така цветно, както само той умееше.

VI

СТЕФАН

Докараха го около месец след като ме въдвориха. Най-дългият месец в живота ми. Всеки ден от него продължаваше цяла година. За двадесет и четири часа се случваха поне по триста шестдесет и пет гадости. Тридесет дни-години и аз се промених до неузнаваемост. Да, Алекс, дори и крайно оглупял от новия режим и тежката работа, с малкото останал здрав разум, можех да предположа, че съм се видоизменил. И отвътре, и отвън. Понеже не притежавах лично огледало и нямаше как да видя състоянието на жалката си физиономия, бях изгубил точна представа как изглеждам след всичките лишения, но усещах, че съм придобил вид на жалък старец, който съвсем скоро ще се изправи пред лицето на вечността.

Видимите симптоми бяха невъобразимите болки в ставите и мускулите, сбръчканата кожа на ръцете и отслабналото зрение, а невидимите – отсъствие на желание за живот. И понеже се чувствах като немощен дядка, изобщо не съжалявах, че не притежавам лично огледало. Какво представляваше нищожната гладка повърхност, джобен размер, за един лагерник в крайна сметка – безсмислен, ненужен, дори вреден предмет. Отвратителен аксесоар, който, всеки път като зърнех в ръцете на някого, неминуемо ми напомняше за старши лейтенант Владимир Димитров и бащата и сина Енчеви.

През този първи месец се промених във всяко отношение. Виждах по друг начин, чувах по друг начин, говорех или по-скоро мълчах различно, не както преди. Светът от другата страна на оградата беше изгубил естествените си очертания и предателски бързо напускаше спомените ми. Всичко, което преди имаше значение за мен, изчезваше и по някакъв извратен начин започвах да откривам смисъл в живота в лагера и в работата на кариерата. А

образите на любимите ми хора избледняваха в черно-бялото ежедневие. И как иначе – всеки от споменатия ден-година имаше значение само заради изпълнението на две първични цели, които си бях поставил – да се нахраня и да оцелея от неочакваните атаки на хищниците с униформи. Като животно. Като треперещ заек, подгонен от голяма ловна дружина.

Инстинктът ми за съхранение се изостри за кратко време и започнах да разбирам неписаните закони на оцеляването, но, за съжаление, не предвидих, че за да опазя мизерния си живот, трябваше да платя цена, далеч по-висока от тази, която можех да си позволя. Лагерното съществуване, Алекс, ми струваше достойнството. Колкото повече усвоявах тактиките за измъкване от опасни за физическото ми здраве ситуации, толкова повече основният ми капитал – себеуважението, се изпаряваше и се превръщах в един незабележим, незначителен никаквец. Откъм душевни притежания се чувствах обеднял до просешка тояга. Не зная дали разбираш трагедията на това състояние, Алекс?

Изгубих всичко. От страх пожертвах надеждата си един ден да водя нормален живот, ако се случеше да се намеря от другата страна на телената ограда. Треперейки за себе си, похарчих възможността да застана достойно пред хората, на които някога държах. Вече нямаше как да ги погледна в очите. Бях сигурен, че ако видят униженията, които позволих да ми се случат, ще ме презират до края. Тази мисъл беше ужасна. Тя ми внушаваше да приема, че животът отвън няма смисъл, защото онези там няма как да разберат, че направих нужното, за да оцелея. Добре, че не бях сам в това изпитание. Душевната мизерия споделях с други презрени другари по съдба. За кратко съвсем непознати дрипльовци замениха най-близките ми хора. Станаха моето ново семейство. Сдобих се с изобилие от опърпани братя и окаяни бащи.

Една неделна сутрин, около месец след като ме въдвориха, докараха слаб, не много висок мъж, горе-долу на моята възраст и го стовариха на същото място, на което преди 30 дни-години бяха

захвърлили и мен. Времето беше обичайното за сезона – и студено, и мъгливо. Началото на ноември. Мъжът, свит на кълбо, приличаш на купчина парцали, беше изпаднал в безпомощно състояние. Знаех с най-малките подробности какво изпитва. Положително чувстваше същите болки в главата и гърба, които и аз имах, вероятно чуваше същото пищене в ушите и със сигурност се страхуваше от кучетата така, както и аз се ужасявах. И нямаше как да е иначе – двата песа вълча порода, вързани зад дървената барака, лаеха ли, лаеха неудържимо.

Аз и един от новите ми братя, без да се бавим, се спуснахме към новопристигналия, хванахме го под мишниците и го завлякохме в спалните помещения. Заедно с миризливите, прогизнали от кръв, пот и вода дрехи, висящи като пране на простор върху телцето му, той тежеше не повече от шестдесет килограма. Метнахме го на един от ония нарове, които в началото ми се сториха като големи щайги за домати и го оставихме да събере малко сили. Интересно е, Алекс, какви картини може да рисува въображение-то, когато си в полусъзнание, на ръба между живота и смъртта.

С часове мога да ти разказвам как мъртвите предмети придобиват способността да се държат като съвсем живи човешки същества. Знаеш ли, че дървените нарове например говорят с гласовете на някогашните ти приятели от селското школо, или че канчето за супа е в състояние да влезе в ролята на вкусно готвещата ти баба. В този момент на умопомрачение ти имаш разрешението на лагерните власти да поръчаш парче шунка от воняща на пикня кофа, внезапно превърнала се в месаря, продаващ някога в магазина до градския площад. Смей се, но неведнъж, крайно изтощен или прилично натупан от надзирателите, съм виждал несъществуващи неща и съм чувал измислени звуци. Веднъж... Ох, извинявай, Алекс. Пак се отвлякох. Трябва да се върнем към истинските събития и да оставим настрана халюцинациите, защото измислиците не са важни, важна е истината.

Цялата сутрин и целия следобед мъжът не помръдна от леглото. Понеже в онзи ден се случи така, че не бях на работа (нали беше неделя), няколко пъти влизах и излизах от спалното помещение. Хвърлях по един поглед към купчината с парцали, имам предвид към смазания от бой човек, но той не даваше признаци на живот. Веднъж сложих ръка на челото му и ми се стори, че гори. Не бях напълно сигурен обаче, защото ръцете ми бяха вече достатъчно безчувствени и груби от работата. Помислих, че ако ще умира, то без съмнение ще стане ясно до вечерната проверка или дори преди това, когато му занеса бобената супа. В началото новият беше в ума ми не от някакви благородни мотиви. Мислех за него просто защото, ако беше умрял, задължително трябваше да съобщя на бригадирата – на оня селяндур Денчо Бъчвата. Денчо беше един обикновен, жесток и прост престъпник без никаква жал и изобщо не ми се щеше да се мяркам пред мазното му лице. Отвращаваше ме и дъхът му, и жълтите му зъби, и големият пестник, а и срещата с един бригадир не беше включена в тактиката ми за оцеляване.

Когато дойде часът за вечеря, оставих канчето с бобената супа и хляба до нара, на който се бе проснал новият. Мъжът не помръдна, а дали дишаше, не можех да разбера, без да проверя. Върнах се да го видя след десетина минути, но храната не беше докосната и затова реших, че връстникът ми съвсем скоро ще напусне лагера в един от ония вонящи чували, натоварен като пощенска пратка в противната молотовка.

Наближаваше времето най-сетне камбаната за вечерната проверка да удари и аз отидох да проверя дали пребитият новобранец вече е избягал от лагера, забравяйки тялото си тук. Горките ние, окаяни роби, през годините, за да не полудеем, се стремяхме да съхраним чувството си за хумор, само дето то стана едно такова – мрачно, черно, жестоко, пепеливо. Можехме да се присмеем на всичко, но винаги след смеха оставаше горчив вкус в устата и усмивката угасваше бързо, бързо. Когато си припомня някоя от лагерните смешки, специално ще ти я кажа. Може и да не ти стане

весело, но поне ще се запознаеш с лагерния фолклор – брутален робски цинизъм, който с времето се срастваше с душите ни. Само да се сетя и ще чуеш някоя от простотиите, на които се смеехме тогава.

Ето че отново се отплеснах, да се върнем към човека в спалното. Влязох в помещението, в очакване да видя трупа му на дървения легло, но вместо това срещу мен седеше прегладнял парцалан, който жадно пиеше от воднистата супа и преглъщаше твърдия комат, сякаш бе добре изпечена, сочна свинска пържола. Удивителна промяна! Изглеждаше жизнен в сравнение с бъдещите съжаление останки, които представляваше, когато го зърнах последния път.

Набързо успях да го огледам. Първото нещо, което правеше впечатление, бяха умните му черни очи, идеално позиционирани върху математически правилния овал, представляващ остриганата му глава. Носът му бе малък, съразмерен с едва забележимите, плътно прилепнали ушенца. Сърбаше и мляскаше като прегладнял корабкрушенец на изоставен остров, но независимо от това усетих, че хилавият индивид срещу мен е интересна личност с богата обща култура. Как стигнах до този извод не мога да кажа, защото нямаше видима причина човек да не си помисли, че хранещият се е див селяк. Излъчването му обаче... излъчването му беше едно такова – одухотворено, скромно. Погледнеш ли го, веднага ти ставаше ясно, че макар и слаботелесен отвън, без съмнение е мъжко и свястно момче.

А лицето му беше и синьо, и червено. Подуто от бой. Няколко безразборно разхвърляни кървави петна *красяха* сивия му протрит пуловер, но това не му пречеше да демонстрира, както вече споменах, завиден апетит. Когато вдигна очи към мен, видя, че съм го зяпнал с отворена уста, и се усмихна благо.

– Здравей – каза и протегна ведро ръка, сякаш срещата ни се случваше на централна улица в София, а не в мрачното, влажно, студено лагерно помещение. – Казвам се Сава.

– Здравей, Сава – отвърнах облекчен, че бе прескочил трапа и срещата ми с бригадирата се отлага засега. – Скоро ще бие камбаната за вечерна проверка и ще трябва да излезеш отвън и да се строиш с другите.

– Щом трябва – мъжът се опита да се усмихне, но лицето му се изкриви в болезнена гримаса.

Тънка струя кръв потече от разцепената му устна.

– Можеш ли да ходиш? – попитах.

– Ще се опитам, но сигурно ще имам нужда от малко помощ. Вие ми се свят. Много кръв ми пуснаха последните дни.

– Няма проблем, Сава – обърнах се към немощния мъж, изненадан от себе си заради внезапно новопоявилото се желание да осмисля деня си, като помогна на нуждаещ се. – Ще се облегнеш на рамото ми, ще се изправиш и ще те заведа отвън. Всичко ще бъде наред. Ако имаш нужда от нещо, обръщай се към мен. Аз съм Христо. Моят нар е до твоя. Ще можем да си поприказваме, но после. Засега трябва да знаеш, че колкото по-малко работа имаш с надзирателите и бригадирите, толкова по-добре. За другото ще те осведомя в движение.

– Благодаря, Христо – изрече новият с тон, който разкриваше радостта му, че е намерил приятел.

Тогава, точно навреме, ечна камбаната. Дадох знак с ръка, че трябва да излезем на двора и Сава, без да се бави, направи опит да се изправи. Получи се от първия път. Краката му бяха придобили сила, а по начина на ходене стана ясно, че и проблемът със световъртежа е на път да отшуми. Без инциденти стигнахме на двора, захме мястото си в строя и проверката започна и свърши, без да се случи нещо особено. Така, с плахо очакване за относително спокойно преминаване през житейските несгоди, започна лагерният престой на моя нов другар Сава Петков от село Г., Северозападна България. За съжаление, съвсем скоро щеше да стане ясно, че надеждите, появяващи се през редките спокойни вечерни проверки, са просто едни лъжливи, безпочвени блянове.

Но... ще изясня какво имам предвид малко по-късно. Вечерната проверка започна и свърши, без да се случи нищо особено, както вече казах, и ние се прибрахме в спалното помещение. Легнахме на тесните си нарове и скоро другите жадно потъгнаха в сън. Мен обаче сънят ме бе изоставил. Сава идваше отвън, носеше пресни впечатления от живота зад телените огради и трябваше на всяка цена да говоря с него. Бях решен да се лиша от така важната за всеки лагерник почивка, само и само да се възползвам от възможността да вдишам глътка свобода. Нямаше как да пропусна този шанс.

Тихо повиках новия си другар по име. Той също беше буден. Обърна се към мен, за да покаже, че не спи и ей така, изведнъж, започнахме най-милиа, необикновен и чудесен разговор, който бях водил дотогава. Никога няма да забравя първите мигове от нашето приятелство. Беше едно малко, приказно вълшебство посред обгръщащата ни отвсякъде зловеща, воняща на смърт мизерия. Онази първа вечер приказвахме до среднощ. Преди не ми се беше случвало смислено да шептя и да слушам смислено шептене няколко часа без прекъсване. Не знам дали разбираш, Алекс, как думите на някого могат да удрят право в целта и да събудят в душата ти надежда за живот, когато тя бе почти умряла. Разговаряхме за всичко значимо за един човек. Засегнахме теми, които от блъскането по камъните и заради тактиката ми за оцеляване бях изоставил – разменяхме информация и мисли за съпругите, децата, за семейството въобще, за местата откъдето идваме, за миналото, за идеите, които ни променят, за вярата в Бог.

Сава беше вярващ. Дълбоко убеден християнин. Когато заговори за Бог, всяка дума, действие и жест изразяваха дълбоката му увереност в съществуването на Бога и в това, че нищо не става по случайност. Така пламенно ме осведоми на достъпен за мен език, че Дърводелеца от Назарет е Божият Син, който бе дал себе си, за да понесе греховете на хората, включително и моите, че бях потресен. Впечатли ме как говори за небесните и земните дела, сякаш са

едно и също нещо. По едно време почти извика, че неговият Господ Исус е много по-силен от всички комунистически правителства, взети заедно.

Добре, че не ни чуха надзирателите, иначе със сигурност думите му щяха да излязат през носа и на двама ни. А той не спираше да шепти, но ефектът за мен бе, сякаш използваше мегафон. Имах чувството, че се чувахме чак до канцеларията на Димитров. А този пребит мъж, с подутото си синьо-червено лице, не спираше да говори за вяра и надежда в център на най-безнадеждното място на света. Бях потресен. Чистотата, с която говореше, беше заразителна и безкрайно истинска. Проведохме тих разговор, Алекс, а чувствах, че изреченото от него кълтеше из целия лагер. Беше удивително преживяване, но за съжаление, дойде момент, в който умората взе връх и накрая заспахме.

На следващата сутрин животът си влезе в обичайния коловоз. Преди изгрев слънце сънени и гладни, в колона по един ползвахме тоалетната, наплискахме си лицата от няколкото кофи, пълни със студена вода, и после отново заемахме места пак в колона по един. Всички, без изключение, без да издаваме глас, с безизразни лица, на бегом следвахме понятен за нас, но не и за Сава, предварително начертан маршрут.

Наредихме се за сутрешната порция храна. Без да се бавим, залъгахме стомасите си, подредихме в редица по команда и мълчаливо зачакахме да ни откатат на кариерата. Не след дълго се появи мъжът с биреното коремче, който за изминалия месец до болка опознах – заместник началник на лагера майор Иван Младенов. Той каза тихо нещо на ухото на един от въоръжените пазачи, обърна се рязко и влезе в същата онази сграда, която видя преди малко. Човекът от охраната са приближи към нас, заповяда ни да се обърнем наляво и ние смълчани и мрачни, забързахме към кариерата. Поне тогава си мислех, че отново ще ходим да трошим омерзните камъни.

Новият ми приятел вървеше точно зад мен и малко преди да излезем от зоната на лагера, ме попита достатъчно силно, че да бъде чут през няколко реда:

– Сега какво следва?

– По-тихо говори – викнах през зъби, без да извърщам глава, и после продължих шепнешком да обяснявам. – Не задавай въпроси, ако ти е мил живота. Мълчи и ще живееш повече. Чу ли ме, Сава? Тези тук не си поплюват. Гледай да не се набиваш на очи на надзирателите и на бригадирите, пък може и да ти се разминат дряновиците. Чу ли ме, Сава? Бъди невидим, ако можеш.

Хвърлих един бърз поглед към мъжа зад мен, за да може да види предупреждението в очите ми, а той просто се усмихна тъжно и погледна в земята, след което, без особен успех, се опита да синхронизира крачката си с лагерника пред себе си, т.е. с мен. Оказа се, че във въпросния ден, както и в следващите дни до края на седмицата, ни водеха на около два километра от лагера, за да копаем някакъв канал в поле, защитено от външни погледи с дървета по четирите страни. Работата спореше както никога преди. Сравнено с мъките, които трябваше да търпим на кариерата, изриването на пръст напомняше приятно гимнастическо упражнение и затова в душата ми се лееха една след друга хубави италиански мелодии. Беше ми едно такова весело отвътре, но по обясними причини, оставях песните да стигнат само до вътрешната страна на устните ми.

И как да не се радва човек – кирките и лопатите потъваха в земята като нож в масло, а това бе добре дошло и за ставите, и за мускулите, и за настроението. Може да ти се стори странно, Алекс, но веднага направих връзка между по-леката работа и появата на новия ми приятел. В отруденото ми поробено съзнание той донесе утехата, че животът не винаги ще е обречен на крайно унижение, както надзирателите в лагера със слово и дело се опитваха да ни внушат. Вечерта, когато се прибрахме, не бях изморен, което отвори благоприятна възможност след вечерната проверка да про-

дълга разговора със Сава. След като се озовахме по наровете, отново тихо повиках приятеля си новобранец и той отново тихо ми отговори. И великолепните празници на споделянето продължиха и тази вечер, и следващата, и по-следващата, и така до края на седмицата, през която ни водеха да копаем канала в полето.

За съжаление, дойде отново понеделник и ни върнаха на камъните. И за един ден всичко се обърна с главата надолу. Жестоко е, Алекс, като си помислиш, че в промеждутъка между изгрева и залеза могат да се случат събития, които имат силата завинаги да откъснат парчета от душата ти и да ги захвърлят там, където не можеш да ги намериш. Изтичат едва няколко часа, а се оказва, че от теб е ограбено още едно парче живот и вече не си същият. Нищожен отрязък от време, а ти си остарял с години. Пак се отплеснах, Алекс, но все още се вълнувам, когато си спомням какво се случи тогава. А тогава се случи нещо, което... Изчакай само секунда. Съжалявам, че трябва да ме виждаш в такова състояние. Трудно ми е и ме е срам, че плача, но разбери ме – не мога да говоря за онова време, без да се вълнувам. Ето че пак се оправдавам, Алекс. Съжалявам, ще се опитам да не се повтори.

Когато пристигнахме на кариерата, бригадирите разпределиха Сава да дойде в моята група – а в нея, да ти припомня, с чукове надробяхме каменни блокове на малки парчета. Личеше си, че новият ми другар не се бе занимавал с подобна дейност, но се оказа схватлив и сръчен, и не след дълго започна да се справя добре. Разбира се, аз му обясних как точно да цели камъка, за да може по-ефективно с един удар да го сцени. Той ме послуша като добър ученик и скоро почти влезе в работния ритъм на старите лагерници.

Неусетно наближи 12 часа. Денчо Бъчвата кресна да оставим чуковете. Сава се огледа плахо, за да види какво предстои, а аз безшумно се ударих по челото от яд. По време на вечерните ни разговори така се бях опиянил от свободата, която изпитвах, че бях забравил да го предупредя да се подготви за ужасния танц.

Вече беше късно. Аз и другите лагерници, като обезверена, пленена армия, положихме инструментите си на земята и с наведени глави се отправихме към танцувалната площадка – равното място, в близост до ръба на кариерата. Строиха ни в дълга редица. Сава щръкна до мен и с риск отново да го смърря ме попита тихо:

– Какво следва сега?

Опитах да му отговоря, но се спрях навреме, защото единият от бригадирите излезе пред строя и застана близо до нас. „Време е за забава, окаяни веселяци, готови ли сте?“, извика, а непоносимият му глас се сля със засилващия се тропот, идващ откъм дефилето. Другите лагерници, в това число и аз, отвърнахме с лицемерно „да“ и после се появи тичащият към нас пушек от приближаващия влак. Последва добре познатото „Три-четири“, хванахме се за ръце и в ритъм тръгнахме наляво. Две стъпки напред и една назад. И отново, две напред, една назад. И после пак. Краката ми отдавна бяха схванали ритъма и следваха движенията заедно с другите. Раз-два напред и хоп назад.

Докато окаяната трупа се плъзгаше от единия край до другия на каменната сцена, бригадирът не спираше широко ухилен да реве: „Весело! Бодро! А, така! Е бре! Хоп-хоп!“. Този прост и жесток човек се забавляваше да ни унижава, като че ли това бе начинът да забрави предателството към собствената си съвест. И така, той викаше с цяло гърло, а ние бавно се придвижвахме от единия до другия край на скалата с добре познатите две стъпки напред, една назад. В един момент помислих, че ще е време да хвърля поглед към Сава, за да видя как му се отразява зловещото хоро. Обърнах се надясно и... ужас. Държах за ръка друг човек. Ваньо Пенев от Г., Търновска околия. Сава Петков от село Г., Северозападна България не се мяркаше сред танцуващите. Нервно се огледах и почти веднага го съзрях. Намираше се встрани от клатещата се редица от пишман веселяци, стоеше изправен с високо вдигната глава и тъжно се беше втренчил в мен. Този поглед ме опари веднага, Алекс, но не знаех какво да направя. Всъщност нямаше какво да направя.

Не можех да си позволя да се отделя от редицата и да се присъединя към него. Трябваше да оцелея.

Най-сетне влакът отмина по пътя си и ние, след като бригадирът ревна „Хайде сега на работа, мързеливци“, мълчаливо грабнахме инструментите и продължихме да трошим камъни до вечерта. През целия следобед на кариерата и по време на пътя до лагера се питах дали някой бе видял, че Сава не участва в извратената демонстрация на димитровско щастие. Дали са останали слепи за самоотлъчката му, или просто този път и надзиратели, и бригадири са решили да направят немислимото – да си затворят очите. Нямах никаква представа защо му се размина. Знаех само, че ако реши и на другия ден да се отдели от редицата на играещите хоро, нищо добро не го чака. Страхове се блъскаха в главата ми и докато крачех към лагера, реших, че след вечерната проверка сериозно ще му се накарам и отново ще трябва да го предупредя, че ако иска да оцелее, ще се наложи да се постарее да се покори на ония гадове – надзирателите и бригадирите.

Пристигнахме късно в лагера и още от портала ни погнаха да се подредим за редовната порция бобена вода и твърд комат хляб. Грохнали от умора, се подчинихме на заповедта и десет минути по-късно, все така безгласни, заехме местата си за вечерна проверка. Сава стоеше до мен и мълчеше особено. Спомних си пронизващия му поглед по време на танца и се засрамах. И все пак, успокоях се, че ще имам време да му напомня и ако трябва, пообстойно да му разясня философията си за оцеляване в лагера. Щях да му разкажа за бащата и сина Енчеви и за другите седем убити нещастници, на чиято смърт бях свидетел през последния месец. Нямах как да не ме разбере, а и се надявах, след предупреждението ми, че самият той ще стане по-внимателен и няма неужно да дразни зверовете, разполагащи с живота ни.

Последва неизменната проверка на присъстващите. Чувахме си имената, отговаряхме с „тук“ и така за не повече от петнадесет минути процедурата трябваше да свърши. Мислите ми се бяха

насочили към инструктажа, с който трябваше да предупредя Сава за нуждата от покорство към властите в лагера, когато изведнъж, с ръце зад гърба и с изпъчени гърди, пред нас застана старши лейтенант Димитров. Грозното му лице лъщеше в червено по-ярко от всякога. Предположих, че е прекрачил границата на обичайното накваване или много по-лошо – ядосал се е на някого от нас, което със сигурност означаваше, че сред лагерниците се намира човек с подписана смъртна присъда, която предстоеше да бъде изпълнена. Ледени тръпки преминаха през цялото ми същество и само добрата стара тактика да прилепя ръце плътно до тялото не позволи да се разтрепера безконтролно. Уплаших се много, Алекс. В оня момент исках единствено да живея. Не, не е точно това. По-скоро не исках да умра.

Старши лейтенант Димитров започна да крачи напред-назад с ръце зад гърба и остави падналата над лагера тишина да подсили смразяващия ефект от изненадващата му поява. Често се спираше, поглеждаше злобно към нас – премалелите от страх дрипльовци, поклащаше заканително глава, псуваше под мустак като каруцар и пак тръгваше да ходи. Изведнъж се закова, разкашля се, оригна се шумно и рязко се обърна към строя, което бе знак, че е дошло време да стане ясна причината за тягостната поява на пияния старши лейтенант на проверката.

Димитров повика с пръст бригадирите при себе си и ги накара да застанат отпред до него. Денчо Бъчвата, който беше най-близо до поклащания се офицер, му прошепна нещо на ухото и двамата погледнаха към нас. Очите на Димитров блеснаха, сякаш го бе осенила гениална идея, усмихна се злобно и се обърна към нас:

– Какво чух, граждани лентяи? – каза, а удебеленият му език пречеше да изговаря ясно думите. – Днес някой от вас се е проявил на кариерата. Не е изпълнил заповед. Така ли е? Така ли е, питам? Така е. Докладваха ми верни другари, които никога не са ме лъгали. Негодйи сте вие, граждани империалисти. Паплач. Сволочи.

Партията се грижи за вас като майка, дава ви храна, възпитава ви, а вие...

А ние мълчахме, уплашени като зайци, в очакване на развързката. Междувременно, аз се опитвах да отгатна какво има предвид старши лейтенантът, когато спомена, че някой на кариерата не е изпълнил заповед, и право да ти кажа, Алекс, изобщо не се сетих за отказа на Сава да танцува. Ужасът, който преживях през онези дълги минути, явно ме беше вглупил още повече. И тогава, може би инстинктивно, погледнах към новия си другар и в главата ми ясно проблесна мисълта, че Димитров ще извика именно него пред строя. Защо отгатнах какво ще се случи? Защото видях нещо впечатляващо – Сава не само че не изглеждаше уплашен, а даже напотив – съвсем спокойно се усмихваше.

– Сава Петков да дойде тук немедленно – най-после изрева Димитров.

Връстникът ми леко разбута стоящите пред него, с равни стъпки закрачи пред смълчаните лагерници, докато в крайна сметка застана с лице към старши лейтенанта и бригадирите. От двете страни на строя се появи подкрепление от четирима униформени надзиратели с насочени към нас автомати. Отново за части от секундата стана непоносимо тихо. И можеш да не ми повярваш, Алекс, но някакъв невидим дъх, като полъх от студена зимна нощ, светкавично премина през същия този двор, който видя преди малко. Долових движението на въздуха с кожата си. Разбрах го с ума си. Усетих го с душата си. И когато след миг отмина необичайната въздишка остави само очакването за нова разруха. И устата ми отново пресъхна, и очите ми пак се навлажниха в очакване на предстоящата трагедия.

– Сава Петков – важно смотолеви старши лейтенантът, – днес си отказал да изпълниш заповед. Излязъл си от строя и не си участвал в проявата на работническо веселие. Вярно ли е това или не?

Младият мъж гледаше пред себе си и не отговори. Не зная защо се заинати. Познавах го отскоро, но не ми бе направил впечатле-

ние на някакъв затворен в себе си мълчалив самотник, напротив. Но тогава... тогава не пожела да си отвори устата.

– Лагерникът не отговаря – с дрезгавия си глас офицерът констатира очевидното и лицето му стана още по-червено отпреди. – Сава Петков е решил да се прави на герой. Дообре. Виждал съм ги и такива. Смелчаци. Горди. Непокорни. Ще видим какъв герой си, моето момче... след малко. Ще видим що за стока си, но преди това ще направим нещо. Щи ти дам още една възможност да се поправиш.

Димитров хвана под ръка Денчо Бъчвата и му каза нещо на ухо. Бъчвата се ухили просташки и бавно извърна глава към онази част от строя, в която се намирах и аз. Приблужи се с тежки стъпки и без да се бави много, кресна:

– Ти, ти и ти, излезте напред!

Отне ми малко време, Алекс, да осъзная, че Денчо Бъчвата бе посочил и мен. Другите двама, Петър Минев от Варна и Стоил Иванов от Перник, се подчиниха веднага, а аз останах на място. Не заради нещо друго, просто краката ми се бяха втвърдили и не можех да мръдна.

– Ти к'во се бавиш бе – писна бригадирът и заплашително тръгна към мен.

Напиках се, Алекс. Спомних си случката с бащата и сина Енчеви и не издържах. Топлата течност се разля по вътрешната страна на бедрата и стигна чак до стъпалата ми. Странното бе, че краката ми сякаш се сгряха и се освободиха от сковаването. Когато усетих, че командвам крайниците си, бързо излязох пред строя и настигнах Петъто и Стоил. Тримата последвахме Денчо Бъчвата, той ни нареди да застанем на метър от Сава и зачакахме инструкции.

Старши лейтенант Димитров ни изгледа снизходително и с огромно удоволствие ни разкри плана си:

– Виж какво, Сава Петков, тези тук тримцата ще започнат да танцуват. Ти може и да не си схванал, че там на кариерата е трябвало да участваш, така да се каже, във веселбата, но ето сега ти се

казва ясно. Та, тези хубавци тук ще танцуват, а ти трябва да избереши дали да се включиш в това хубаво българско хоро, или пак ще правиш фасони. От теб зависи, гражданино Петков. Разбра ли?

Сава мълчеше и гледаше в същата посока като преди. Лицето на Димитров се зачерви още по-силно от яд, но старши лейтенантът не каза нищо, само погледна към Денчо Бъчвата. Бригадирът разбра безгласната инструкция и в същия момент кресна, колкото му глас държи:

– Хайде, веселящи! Тропнете хорцето! Три-четири!

И ние тримата заиграхме. Две стъпки напред, една назад. И пак, и пак, и пак, и пак. Без музика. Тежък ритъм, сякаш идващ от дивашки ударни инструменти кънтеше в ушите и ми пречеше да чуя тишината. Този ужас може да е траел минута, а може и десет или двадесет, не зная. Изгубих представа за времето, Алекс.

А Сава мълчеше, не помръдваше и гледаше все в една и съща посока. На всички ни стана ясно какво щеше да се случи след края на омразната вечерна проверка, но аз нямах останали сили да се страхувам за новия си другар. А имах ли право аз, жалкият страхливец, да се нарека негов приятел, при положение, че танцът ми бе някаква форма на извратен празник, честваш смъртта му. Тогава не можех да се безпокоя от подобен род разсъждения, но по-късно не можех да спра да мисля за предателството си. Разбираш ли, Алекс, защо мразя танците? Танците в моя живот са свързани със смъртта на най-скъпите неща, които съм притежавал.

Но така или иначе, най-сетне дойде моментът и всичко свърши. Димитров заповяда да спрем да танцуваме. Явно му омръзна адското представление или пък по-вероятно – беше зажаднял и искаше да се оттегли в канцеларията си. Не зная. Знам само, че разпусна строя, и аз, Петър Минев от Варна, Стоил Иванов от Перник и другите опърпани лагерници се върнахме в спалните помещения. Сава Петков обаче остана навън. Как бе убит не видях с очите си. Предполагам, че по същия начин като бащата и сина Енчеви. На

другия ден видях пълния, изцапан с кафяво чувал да стои подпрян на обичайното място – зад миризливите тоалетни.

Из лагера тръгна мълвата, че докато са го налагали, почти до края той не е издал никакъв звук. Малко преди да издъхне обаче е започнал да шепти нещо. Денчо Бъчвата и другите двама бригадир-убийци се навели да разберат какво говори и го чули. Молел се е за тях, Алекс. Можеш ли да си представиш – убиват го, а той се моли за тях, чудовища. Оттогава, когато в лагера си спомняхме за Сава Петков от село Г., Северозападна България, винаги го наричахме с друго име. Викахме му Стефан. Като дякона от Библията.

VII

ПОМИРЕНИЕТО

Шкафчето до главата ми започна да вибрира някъде около два и половина сутринта. Звукът на телефона беше изключен, но нервното му подскачане върху дървената плоскост в момент, в който навсякъде е тихо, закономерно предизвика ефекта на бързото събуждане с учестено сърцебиене. С широко отворени, невиждащи очи и с щръкнала във всички посоки коса седнах на спалнята, за да може тялото да изчака ума да се завърне от страната на сънищата и когато се получи желаният синхрон, протегнах ръка, светнах нощната лампа и грабнах апарата. А той продължаваше невъздържано да трепери.

– Ало – грозно изграчих в слушалката. – Кой е?

– Аз съм, Алекс – чух гласа на баща си, но още преди да му се зарадвам, той продължи с нетипична за характера му строгост: – Трябва да ставаш.

– Какво има? – напълно излязъл от унеса попитах притеснен, защото най-сетне схванах, че нямаше как да съществува тривиална причина за телефонно обаждане в това време на денонощието.

– Ела в болницата, Алекс. Дядо ти е тук. Приеха го по спешност. Исква да те види.

– Къде е?

– В интензивното на кардиологията, на третия етаж, но ако не можеш да се ориентираш, питай служителките на регистратурата. Те ще те упътят. Побързай, Алекс. Той те чака.

Недочаках нова покана. Навлякох първия панталон и първите фланела и яке, които зърнах, целунах по челото разтревожената си съпруга и полетях към любимия старец с малката семейна червена кола. При спазване на 50-километровото ограничение, пътят до болницата, в зимни условия, бе не повече от 10 минути, но твърдо

бях решен да ги намаля до пет. Нямах представа какво се е случило с дядо, но после се сетих, че щом са го приели в кардиологичното отделение, значи, че нещо със сърцето му не бе наред. Не можех да повярвам, че сърцето изведнъж го е предало. За последно го видях миналата седмица. Нищо във вида му не подсказваше, че има сериозен проблем със здравето. Напоследък опознах стареца доста добре и можех да разбера по изражението или цвета на лицето какво се случва не само с мисловния и емоционалния му мир, но и дали физически се чувства добре.

През шестте месеца след незабравимата ни екскурзия, създадохме традиция да се срещаме ежеседмично за споделяне на истории от лагерния живот. Решението да се виждаме редовно се роди още в колата на връщане от Л. Дядо ми беше все още развълнуван от преживяното, но лицето му вече изглеждаше два нюанса просветлено. Сякаш бе оставил голяма част от тежкия си товар на кариерата и до руините на някогашните административни постройки в лагера. Бях сигурен обаче, че имаше още за разтоварване и се уговорихме веднъж седмично да отделяме няколко часа, за да продължим да изтупваме миналото от праха на забравата.

За мен беше неизразимо преживяване да продължавам да слушам покъртителните лагерни истории от устата на такъв сладкодумен и достоверен разказвач като дядо ми. След всеки изкаран миг в присъствието на най-възрастния член от рода Александрови, се засилваше желанието да реализирам неотдавна появилата се идея да запиша всичката информация, достигаща до ушите ми. Без никакво съмнение осъзнавах, че мой дълг бе да предам на другите това, което чувах. Хората имаха право да знаят. Не. Хората нямаха право да *не* знаят, че тук, на земята, върху която стъпваме, само преди няколко десетки години, са се случвали събития, които заради страха и мълчанието тайно са изцапали с кръв и родителите ни, и самите нас. Сегашните младежи бяха длъжни да узнаят какво са вършили или на какво са били подложени предците им, а как

щяха да употребят в личния си живот тази информация бе въпрос, който всеки за себе си трябваше да реши.

И как можех да не предам наученото нататък – разказите на стареца ме разтърсиха из основи, промениха възприятията ми не само за миналото, но и за настоящето, и за бъдещето. Историите му съдържаха информация за случки и събития, но те бяха и разкази, изпълнени с емоции, които задаваха въпроси и деликатно загатваха отговорите, така че в един момент се оказах обезоръжен и се предадох – започнах да описвам спомените на дядо за преживяното от негова, но и от моя гледна точка.

Записките излизаха под формата на интервюта, повествования, есета. Позволих си и да нахвърлям някои от своите разсъждения, обръщащи внимание най-вече на белезите, които ужасът на комунизма оставя в душата на обикновения човек, смачкан от тоталитарната система. И работно заглавие имах за творбата – „Танцът“. Танцът при всички нормални обстоятелства е грациозно изкуство, действие на някой, който доброволно желае да внуши емоция или с движенията си да пресъздаде художествен образ. Не и в случая на дядо ми. За него танцът бе издевателство над свободната воля, средство за унижение и подтисничество. Комунистическият танц бе жесток фарс и аз исках да предам именно тази идея на читателя.

Дали все до някого щеше да стигне написаното не знаех, но поне нямаше да се боря с мисълта, че съм бил пасивен, когато е трябвало да действам. И този урок бях научил от стареца. „Езикът носи зло в себе си – казваше с уморения си глас дядо Христо и тъжно продължаваше – а злото не се проявява само когато този нищожно малък човешки орган се използва за изричане на обиди и лъжи, но и когато мълчи във време за говорене на истината“.

Сигурен съм, че няма да забравя никоя от срещите с дядо ми. Всяка една поотделно представляваше бележито преживяване, но всичките заедно... всичките заедно оставяха незаличимо впечатление, което дори времето, този крадец на спомени, не е в състояние да ограби. Оставаха още два светофара разстояние до болни-

цата. Наближих първия. Той примигваше в жълто на среднощен режим и затова натиснах газта, когато от ляво върхлетя скъп черен спортен автомобил. За малко да ме помете. Бях принуден да натисна рязко спирачката. Малката червена кола се размина на сантиметри със сблъсъка и спря посред кръстовището. Ръцете ми се разтрепериха, а стомахът ми се сви. Физическа реакция, предизвикана от страх. Уплаших се много, притесних се, както никога досега, но не за себе си, а за дядо. Дали беше нещо сериозно, или щеше да се окаже, че е моментна криза, обичайна за хората на неговата възраст? Скоро предстоеше да разбере. Жълтият цвят продължаваше да мига, подканяйки ме да тръгна, ала аз не помръдвах, може би за да отложа срещата с фактите, които нямаше начин как да понеса лесно.

Не знам защо, но под мигащата жълта светлина на светофара, за няколко секунди време си спомних всяка една дума, изговорена от стареца в един от нашите дни на споделяне, точно преди месец. Тогава с дядо ми заговорихме отново за Сава Петков от село Г., Северозападна България. Бившият лагерник Александров споменаваше Сава само когато разменяхме мисли за истински значимите неща – за вярата в Бог, за достойнството, за съвестта, за живота, за смъртта... Личеше с невъоръжено око, че старецът продължаваше да е дълбоко повлиян от преживяното през единствената седмица, която бе изкарал като приятел на човека, познат с името Стефан.

„Веднъж със Стефан говорехме за мъдростта – с особено тържествен тон, дядо ме въведе в темата за деня и продължи да споделя топлите си впечатления от някогашния си, най-близък другар от лагера. – В тъмното, влажно и миризливо спално помещение говорехме за нещо важно, не лагерно, не робско, а свободно, красиво, дълбоко, докато плъхове, колкото котки си провеждаха вечерната разходка покрай нарове. Можеш ли да си представиш, Алекс, може би ден или два преди да го убият той, най-добрият ми приятел, си лежеше спокойно, без да подозира какво го очаква

съвсем скоро, и пламенно ми разясняваше какво означава мъдростта.

Думите му няма да забравя и на смъртния си одър: „Мъдростта е способността да взимаш правилни решения, Христо, което значи да разпознаваш доброто и злото. За да си достоен човек обаче, не е достатъчно да си мъдър, казано по този начин. Трябва да намериш и силата, и смелостта да извървиш дългия път от взетото решение до края. До изпълнението му“⁴. После, когато го убиха, често си мислех, че Стефан докрай е следвал този принцип. Взел е решението да не се остави да го смачкат, разпознал е, че е зло да убият съвестта му, а него да го оставят жив. И устоя в мъдрото решение, което бе взел с цената на живота си. Затова винаги съм искал да приличам на Сава Петков от село Г., Северозападна България, да съм като Стефан от лагера, да имам такава вяра и такава сила, за да стигна докрай, но вече е късно. Или кой знае?“. Тогава дядо затвори очи и замълча. После стана, грабна палтото от закачалката в малкия коридор на малкия ми апартамент и излезе, без да се сбогува.

Нервният писък на автомобилен клаксон ме върна към настоящето и като потвърждение на факта, че се намирах в родния си град, а не в неземан приказен свят, в който хората зачитат достойнството на другия, някой ме изпусва гнусно от целенасочено сваленото стъкло на преминаващата наблизко кола. Колко време съм стоял наред кръстовището – секунди или няколко минути, или по-дълго – нямах представа. Светофарът продължаваше да примигва в жълто на среднощен режим, все едно някой бе задействал аларма, с която да ме принуди да бягам за живота си, да търся безопасно място. И аз побягнах. Завъртях волана по посока на общинската болница и натиснах газта. Преминах през кръстовището с втория светофар и скоро след това пристигнах. Спрях колата на празния паркинг до спешното отделение и се втурнах към регистратурата, за да узная местоположението на кардиологията.

Всичко се случваше така, сякаш се намирах посред облак с ре- хава мъгла – хем виждах и осъзнавах всяка подробност, хем това ставаше забавено, все едно бях попаднал под влиянието на някакъв нов, непознат до този момент опиат. Дори говорът ми се промени – езикът се уголеми, а устата ми пресъхна. И все пак, независимо че не бях в кондиция, следвайки указанията на служителките от регистратурата, пристигнах благополучно в кардиологията. Натиснах синьото копче на белия звънец, който се изпречи пред погледа ми, понеже външната вратата на отделението се оказа заключена. Закрачих нетърпеливо напред-назад. След третото позвъняване се появи едра медицинска сестра на средна възраст. Изглеждаше леко раздражена, но щом разбра кой съм, се успокои и с каменно изражение ме упъти към стаята на дядо. С бързи крачки без да се бавя се отправих натам, но докато се отдалечавах по коридора, ме настигна ехото от пресипналия ѝ глас, което съдържаше неясната информация:

– Чакат Ви.

Когато влязох, видях баща ми с подпухнали очи да седи на стол до празно, оправено легло. Дядо ми го нямаше.

– Къде е? – почти извиках.

Татко се обърна бавно и заплака като малко дете. И аз разбрах. Нямаше нужда да ми казва, но той все пак потвърди опасенията ми:

– Отиде си, Алекс. Преди малко. Веднага след като ти се обадох. Отиде си.

– Как? – попитах, без да очаквам отговор.

– Отиде си много... не знам... леко. Усмихна се и си отиде. Издъхна с усмивка, Алекс. Странен, но забележителен човек беше дядо ти. И странно и забележително си отиде. Усмихнат.

– Да – измънках, но се стегнах и с твърд тон констатирах очевидното. – Необикновен старец беше.

– Зная колко близки бяхте, Алекс. Преди да си отиде, дядо ти ми заръча да ти предам това. Той много те обичаше.

Баща ми постави в безчувствената ми длан книга и рязко дръпна ръката си. Що за безсмислица!? Любимият ми старец ни беше напуснал завинаги, а аз получавах абстрактен сувенир-книга. Сякаш спечелих от томбола в момент, когато загубих един от най-близките си хора. Понечих да я захвърля, но се сетих, че в крайна сметка желанието на дядо Христо бе да получа този подарък. Погледнах към тежкия том. Библия. Разлистих я, но не можех да прочета нищо, защото очите ми бяха твърде мокри, за да виждам. Силите ме напуснаха и не се стърпях – тръшнах се на леглото, на което доскоро бе лежал дядо, и се разридах неудържимо. Малко по малко почвах да осъзнавам, че животът ми щеше да бъде по-пуст без този прекрасен чудак. Щеше да ми липсва гласа, историите, мълчанието, тъгата, мъдростта, болката – всичкото непонятно по произход изящество, което излъчваше.

Избърсах сълзите си и погледнах към книгата. И тогава се случи нещо. На пръв поглед не беше нещо необикновено. Не. Не беше и трудно обяснимо свръхестествено знамение, напротив – имаше вид на делнично незначителна подробност. Най-обикновен знак. Простичко послание. Но безценно простичко послание. Разбрах го с ума си и го почувствах с душата си. С риск баща ми да си помисли, че емоциите ми не са издържали, започнах да се смея. Какъв забележителен, необикновен дядо имах! Старецът, непосредствено преди да си отиде от този свят, ми бе оставил послание, което трябваше да разбере. Книгата в ръцете ми представляваше покана за своеобразно продължение на срещите ни. Трябваше само да открия точната вест, която бившият лагерник Христо Александров искаше да ми предаде. Отворих книгата и оттам изпадна бял лист, служещ за отбелязване на страниците. Вгледах се в текста. Цял един пасаж бе подчертан. Затаих дъх и изпълнен с вълнение, го прочетох, защото разбрах. Чух гласа на дядо ми. Дори сега, след като бе преминал от този свят, той продължаваше да ми говори.

В откъса ставаше дума за Стефан. Стефан от Библията, от книгата „Деяния на апостолите“, 7 глава. Там бе написано следното:

„А като слушаха това, сърцата им се късаха от яд и те скърцаха със зъби на него. А Стефан, бидейки пълен със Светия Дух, погледна на небето и видя Божията слава и Исуса, стоящ отдясно на Бога, и рече: Ето, виждам небесата отворени и Човешкият Син, стоящ отдясно на Бога. Но те, като изкрещяха със силен глас, запушиха си ушите и единодушно се спуснаха върху него. И като го изгласкаха въвн от града, хвърляха камъни върху него. И свидетелите сложиха дрехите си при нозете на един момък на име Савел. И хвърляха камъни върху Стефана, който призоваваше Христа, казвайки: Господи Исусе, приеми духа ми. И като коленичи, извика със силен глас: Господи, не им считай тоя грях. И като рече това, заспа“.

Други заглавия от същия автор:

„Където се пресичат времето и вечността” – стихосбирка (1999 г.)

„Някой пред вратата” – сборник с разкази (2005 г.)

„Поетът или поредната сексистка свиня” – сборник с разкази (2012 г.)

„Стъпки по водата или истинската история на Поли Петкова“ – биографичен роман (2016 г.)

„Марксистки хроники“ – сборник с разкази (2019 г.)

За поръчки:

Тел: 0898 607374

Email: cmcvidin@abv.bg